

Dr. Dsupin Borbála

A zenei tartalom és a mozdulattípusok komplexitása népi játékainkban

A 3-7 éves gyermek a családi közösség után a nagyobb óvodai közösség segítségével talál kapcsolatot a nagyobbak világához. Ha itt folytatódik az elkezdett „hagyományápolás”, akkor a beszélt, a zenei és a táncos anyanyelv elsajátítása egymást segíti. Ha bármelyik is hiányzott a kezdeti időszakban, ennek a pótlása az óvodára hárul. A pedagógusoknak kell felvállalniuk a hagyomány megszerettetését, ápolását, továbbadását, hiszen a mai gyermekek otthon egyáltalán nem vagy csak nagyon kevesen találkoznak vele, s talán a szülők nem is tartják olyan fontosnak a mindennapok terhei mellett. Egyre nagyobb a jelentősége az olyan foglalkozásoknak, ahol a gyermekek aktívan, alkotó módon vesznek részt úgy, hogy az még örömeikre is szolgál. S ebben népi játékainknak kétségtelenül nagy szerep juthat.

Kodály Zoltán fogalmazta meg a Magyar Népzene Tára I. kötetének előszavában, hogy *„Aki nem szereti a magyar népet, leghamarabb a gyermekeken át fogja megszeretni, amint e játékok varázslatos kaleidoszkópjából felé sugárzó, s a pajkos hetykeségtől a gyengéd ellágyulásig váltakozó száz arcát figyeli és megismeri.(...) Csak itt látja, hogyan tükröződik a világ a gyermek lelkében.”*¹

A játékdaloknak, mondókáknak csecsemőkortól kezdve végig kellene kísérnie a gyermekek életét, annak minden mozzanatát. Először az édesanya feladata, hogy játssza velük ezeket, amint altatót dúdolgat nekik, vagy tisztába tevéskor tornáztatja, majd később állni, járni tanítgatja. Ezek segítségével a beszélt nyelv mellett zenei és mozgásanyanyelvét is elsajátíthatja. A mai világunkban sajnos sok gyermek úgy nő fel, hogy mindezekből nagyon keveset kap. Ma is élő gondolatok Kodály Zoltán szavai: *„... szomorú gyermekkorra nyomait holtáig viseli, aki úgy nőtt föl, hogy nem volt része bennük.”*²

A tanulmány a 3-7 éves korosztálynak való népi játékokat a bennük található mozdulatok alapján rendszerezi. A következő típusokat különböztetjük meg:³

¹ MNT.1957. XVI.

² u.o.

³ Szentpál, 1978. 12. p.

1. A gesztus
2. A súlylábmozgás és testsúlyáthelyezés
3. A lépés
4. Az ugrás
5. A forgás

Mindegyikre több tájvariánsban találhatunk énekes, mondókás játéanyagot, a különböző mozdulat összetevők alapján csoportosítva.

1. A gesztus

A játék az a tevékenység, amely meghatározza az adott korcsoportoz való tartozást, az egymással való érintkezés szabályait, módjait, ezért van nagy jelentősége a gyermekkorban. A játszó óvodai csoportok azonban megmaradnak a korcsoportok határain belül. Sok játékunk vegyes, de a népi játékok egy részére a fiúk és a lányok különállása a jellemző. Így szembeűnő, hogy a gyermekek táncos szokásai fontos szerepet játszanak a nemi szerepek (menyasszony, vőlegény, stb.) rögzítésében is.

A játékok verbális és nonverbális (*gesztus*) rendszerek. A szerepeket, a gyermekek egymáshoz való viszonyát prózai és énekelt szövegekkel, azok hanghordozásával fejezik ki. S ezek a közlések gesztusokkal, mimikával erősödnek meg. Az egyes szerepek kifejezésének a lehetősége a mozdulat, a gesztus, a nonverbális jelzések. A gesztus olyan testrészeknek a mozdulata, amelyeken nincs testsúly, tehát súlytalanok. Így pl. a kar emelése, a kéz mozgása, a fej fordítása, a törzs dőlése, valamilyen megnyilatkozás, tett valaki irányába stb. A kommunikáció nonverbális jelei közül ide azokat sorolják, amelyekben a mozgás cselekvést és helyzetváltoztatást is jelent. Ezek a jelzések feltűnőek, mert itt a mozgás az egész testre is kiterjedhet.

- A *kéz gesztusai* nagyon sokféle jelentést hordozhatnak. Ezek többnyire együtt jelentkeznek a kar mozgásával, de a kéz beszédét az ujjak mozgása teszi lehetővé. A kéz gesztusai közül nagyon sok a tanult, ősi kulturális eredetű. A kézhez sok mágikus hiedelem is kapcsolódik (pl. katicabogár röptetői stb.) A kéz gesztusaival hívhatunk, elutasíthatunk, tiltakozhatunk, könyöröghetünk, köszönhetünk is.

- A *fej gesztusai* többnyire jól elkülöníthető, világosan értelmezhető jelek. Pl. a fej oldalirányú mozgása bizonytalanságot, a lehajtott fej szomorúságot, büntudatot fejezhet ki.
- A gesztusok szabályozó funkciót is betölthetnek, gyakran a kéz mozdulataival jelezzük, ha beszélni akarunk (pl. a jelentkezés), vagy folytatni, megszakítani akarjuk a beszédet.

A népi játékokban kevés a külsőségeiben megjelenő teljes utánzás (pl.: mosakodás, fésülködés, alvás, repülés, stb. kifejezése), de az egyes szerepek szimbolikus kifejezésével gyakran találkozunk. A mozgáselemzések szerint is a táncok mozgásanyagát a természetes mozgásokból kiindulva tanítjuk, ezek pedig népi játékainkban gyökereznek.

„A paraszti társadalomban a játék és tánc szerves egységet alkotott, ami azt jelentette, hogy a kisebbek is táncoltak és a nagyobbak is játszottak, de az altatókon, hintázatókon, höcögtetőkön, mondókákon keresztül, a délutáni játszókön, valamint a táncos alkalmakon való jelenlétükkel sokkal könnyebben sajátították el ezeket a természetes mozgásformákat, mint a mai gyermekek.”⁴

A nem verbális jelzések, a gesztusok, a társas kapcsolatokban ugyanolyan fontosak, - sőt bizonyos esetekben még lényegesebbek is, - mint a nyelv.⁵ Különösen jelentősek az érzelmek az attitűdök megnyilvánulásaiban, amelyeket nehéz vagy körülményes szóban kifejezni. Ezen gesztusok megtanítására népi játékainkban számtalan példát találhatunk.

Gesztusok a népi játékokban

A környező természettel kapcsolatos mondókákban a játékos áttétel a megszemélyesítés formájában jelentkezik: a gyermekek úgy fordulnak a naphoz, esőhöz, állatokhoz, mint egyenrangú társhoz, akivel megosztják gondolataikat (Kertek alatt a kis bárány majd meg fagy...), akitől a jövőt tudakolhatják (Katicabogárka, merre visznek férjhez?). A gyermekmondókák e csoportja számos archaikus elemet őrzött meg a régi idők

⁴ Czinóber, 2008. 9. p.

⁵ Forgách, 1985. 197. p.

varázsénekeiből.⁶ A játék cselekménye helyett a mondókának pontosan körülhatárolt funkciója van, s mindegyik funkcióhoz a legtöbb esetben egy vagy több jellegzetes mozdulat, gesztus is hozzátartozik. Pl.: a naphívogatók mondogatása közben egyes helyeken „kezüket a nap felé tárják”, másutt „zöld ágat lengetnek”, vagy „virágot mutatnak a nap felé”; esőüdvözléskor feltartott fejjel és kézzel körbe forognak; fecskéköszöntőnél arcukat simogatják, majd kezükkel gombolyító vagy dobáló mozdulatokat tesznek; a katicabogarat kezük fejére teszik és kezüket himbálgatják stb.

□ *Naphívogatók*

Naphívogatóink ősi varázsló cselekmény emlékét őrzik. A gyermekek e játékokat tavasztól ősziig a szabad ég alatt játszották. Sóvárogva várták a tavaszt, a földet, levegőt felmelegítő napsütést, melyekre szöveges és énekelt változatokat egyaránt találhatunk. Ha nem sütött a nap, énekelni kezdték: Süss fel nap! A dal tulajdonképpen „...*a nap elővarázslása misztériumának játék formájában történő továbbélése.*” – írja Borsai Ilona.⁷ A napcsalogatókkal a magasba emelt kéz természetes hívogató mozdulatait gyakoroltathatjuk.

Dallam nélküli mondókával a kárpátaljai **Ráton** így csalogatták a napot:⁸

Süss ki, Nap!
Szent György nap,
Kertünk alatt
A báránykák megfagynak.

Élesden⁹ így emlékeznek az idősek a napcsalogatásra:

Süss ki meleg, bújj el hideg,
Isten kapujába;
Ma szitalok, holnap sütök,
Neked is egy czipót sütök
Megzsírozom, meg.

⁶ Vajda, 1988. 7. p.

⁷ Borsai, 1975. 60. p.

⁸ Panykó-Hutterer, 2004. 43. p.

⁹ Kiss, 2000. 22. p.

A zoborvidéki gyermekek Kolonban¹⁰, ha beborult az ég így biztatták a napot:

Gyűj ki, na - pom gyűj ki, sőt tö - rök, bor - sőt tö - rök,
aj - tó mē - gētt tök - vel ha - ran - go - zok.
Süss fel, nap! ker - tek a - latt a li - bá - im meg - fagy - nak.
Ma szi - tá - lok, hol - nap sü - tök, hol - nap - u - tán ne - ked ci - pót kű - dök.
Süss fel, nap! ker - tek a - latt a li - bá - im meg - fagy - nak.

Mátraballán¹¹ az ég felé tartott kezekkel hívogatták a napot:

Süss fel, süss fel, ve - rőcs - ke, Ne menj Ma - con - ká - ra,
Mert Ma - con - kán sőt tör - nek, bor - sot tör - nek,
Tök - kel ha - ran - goz - nak, Mondd el A - pol - ló - nak,
Te - rít - sen ki kö - pő - nye - get, Ad - jon Is - ten jó me - le - get!

Már a 3-7 éves korosztálynál érdemes figyelmet fordítani e játékok mozdulataira. Az ég felé kitárt karok szép tartására fel kell hívni a gyermekek figyelmét. Kiegészíthetik a kartartást lassú, egyenletes sétalépésekkel, melyhez forgás is kapcsolódhat, hiszen ezt nevezik a „varázslás” mozdulatának. Fejüket, tekintetüket fordítsák az ég felé. Miután a gyermekek ebben a korban utánzás alapján tanulnak, lényeges és fontos tényező a pedagógus szép és esztétikus mozgása, tartása. A kicsik ténylegesen varázslásnak élik meg a játékot, főleg, ha valóban kisüt a nap az éneklésük közben.

¹⁰ Jókai, 2004. 34. p.

¹¹ Lázár, 2006. 214.p.

□ *Esővarázslók*

Borsai Ilona megállapította, hogy az esővarázsló játékoknak pontosan körülhatárolt funkciójuk van, s ezekhez egy vagy több mozdulat is társult, pl.: esőüdvözléskor feltartott fejjel körben forognak.¹² Az esővarázslás a forgásnak és a szabadon használt gesztusoknak a mozdulatai.

Az esőhívogatók termékenységvarázsló énekek, játékos formában. Valaha libát őrző gyerekek énekelték, mikor eleredt az eső, hogy még jobban essen, s nőjön tőle a fű, szaporodjon a búza, bővebb termés legyen.

Az alábbi esővarázslót a felvidéki **Pereden**¹³ így mondogatták a gyermekek:

**Ess, eső, ess,
Három hétig ess,
Hullj a rétre,
A vetésre,
Ess eső ess!**

A csongrádi **Tápén**¹⁴ örültek a langyos tavaszi esőnek:

Ess, e - ső, ess, Hol - nap - ra is ess,
Bú - za föld - ben Bú - za Jan - kó min - dig té - ged les!

A Pozsony környéki **Nagyfödémesen**¹⁵ biztatták az esőt, hogy ne csak a búzát, hanem a hajukat is növesse meg:

Ess, e - ső, ess, Bú - za sza - po - rod - jon,
Ár - pa bok - ro - sod - jon,
Az én ha - jam o - lyan le - gyen, Mint a csi - kó far - ka,
Még an - nál is hosz - szabb, Mint a Du - na hosz - sza!

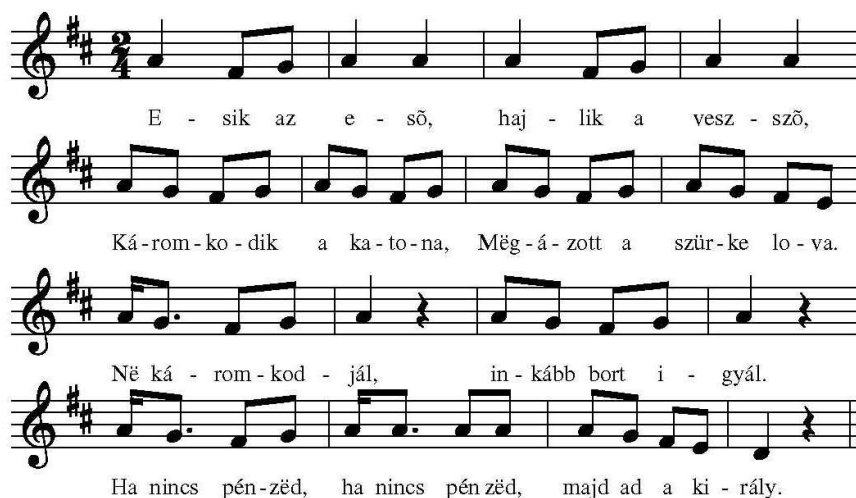
¹² Borsai, 1980. 4. p.

¹³ Gágyor, 1982. 21. p.

¹⁴ Lázár, 2008. 229. p.

¹⁵ Lázár, 2006. 95. p.

A Bükkalján, Sályon¹⁶ ha esett az eső, a gyermekek karjukat kitarva énekelték:

E - sik az e - ső, haj - lik a vesz - ső,
Ká - rom - ko - dik a ka - to - na, Még - á - zott a szür - ke lo - va.
Nė ká - rom - kod - jál, in - kább bort i - gyál.
Ha nincs pén - zéd, ha nincs pén zéd, majd ad a ki - rály.

□ *Állatmondókák*

Az állatmondókák és kísérő gesztusaik elsősorban a legkisebb korosztály számára fontosak. Ha van lehetőségünk rá, a szabadban, valóságos szituációkban játszunk ezeket a játékokat.¹⁷ Az állatmondókák közül a fecskéről szólókban az *elhárító gesztusok* jelennek meg. Más-más mozdulatokat találkozhatunk a különböző vidékeken. Kalotaszegen az első fecskét kalaplevéve köszöntötték, vagy megjelenésükkor a tenyerükbe fűjtak, hogy egész évben szerencsések legyenek. Gyógyító, szépségvarázsló erővel ruházták fel költöző madarunkat, a fecskét. A hiedelmek egyike a szeplők elvitele volt, ezért az első fecske megjelenésekor „szeplőelvitető” mondókát mondtak, arcot „le mosó” mozdulatok kíséretében.

Ipolyi Arnoldnál olvasható a fecskéről: „...nálunk is az első fecske láttára a leánynak meg kell mosdani, hogy az egész nyáron át szép és fehérarcú maradjon.” Vagy „...midőn tavaszkor első fecskét lát, dörzsölje meg tenyerével arcát, s kezeit keresztbe téve, azokkal vállait érintve mondja: fecskét látok, szeplőt hányok, mire elveszti szeplőjét, s meg lesz attól óvva az egész nyáron át.”¹⁸ A különböző változatokban többféle mozdulattal, kézgesztussal is találkozhatunk.

¹⁶ Barsi, 2001. 28. p.

¹⁷ Czinóber, 2008. 15. p.

¹⁸ Ipolyi, 1929. 45. p.

Amikor a fecskék megjelentek a háromszéki **Kézdiszászfaluban**¹⁹, két tenyerükkel a gyerekek megsimogatták az arcukat, tenyerüket kifelé fordítva, az arcuk két oldalán tartották. Majd megismételték a mozdulatot, s közben folyamatosan mondogatták:

**Fecskét látok
Szeplőt hányok.**

S úgy hitték, hogy nyáron nem lesznek szeplősek.

A vajdasági **Piroson** ezt hajtogatták a fecskéknek a gyerekek:

**Fecskét látok, szeplőt hányok,
Selymet gombolyítok.
Fecskét látok, szeplőt hányok,
Kémény alatt mosdok.**²⁰

„... úgy dörzsöltük két arcunkról a szeplőt lefele,(...) és amikor azt mondtuk, hogy selymet gombolyítok, így gömbölyítettük a kezünket, egyiket a másikra, körül forgattuk.”²¹

Kalocsán²² nagy öröm volt az első fecskék megérkezése. Ezt énekelték nekik:

Fecs-két lá-tok, szep-lőt há-nyok, Sej-möt gom-bo-lí-tok.
To-jás-víz-be ha mos dok, Szep-lős a-kó nem va-gyok,
Fecs két lá-tok, szep-lőt hányok, Sej-möt gom-bo-lí-tok.

„A húsvéti sonkával együtt főzték meg a tojásokat is. A megfőtt tojást kiszedték egy tálba, hideg vizet öntöttek rá és megtisztították a héjától. A visszamaradt víz volt a tojásvíz. Ebben mosakodtak szeplő ellen.”

¹⁹ Gyűjtő, adatközlő: Kádár Elemér gyermekkori játéka

²⁰ Matijevics, 1976. 133. p.

²¹ Borsai, 1980. 6. p.

²² Pécsiné, 2002. 43. p.

Hévízgyörkőn²³ integettek a gyermekek a kezükkel, hogy menjen a kutyára a szeplő. S addig énekeltek, míg csak fecskét láttak az égen.

Fecs-két lá-tok, szep-lőt há-nyok, Mind a ku-tyá - ra há nyom,
Hm! Hm! Hm!

□ *Katicabogár röptető*

E mondókákhoz ősi, férjhez menést tudakozó hiedelem fűződik. A kéz fejére tett katicabogarat himbálással, ijesztgetéssel arra készítették a kislányok, hogy elröpüljön. Megfigyelték, hogy milyen irányba, merre röpül el, mert azt tartották, hogy arra fognak férjhez menni. Még a honfoglalás előtti időkből maradhatott ránk, mert a török népeknél is megtalálható ez az énekes mondóka.

A magyar népi játékaink sokféle néven szólították ezt a bogárkát. Több helyen férfinévet kapott, a Kisalföldön Buda bácsi, a Szigetközben Bum bácsi, az Őrségben Böde bogár, a Mátyusföldön Csicsu bácsi, a Balaton felvidéken Péterke névvel illették. Ha egy gyermek katicabogarat talált, mutatóujjára vagy keze fejére rátette és a kezét himbálta a mondóka közben. Addig énekeltek, sétáltatták, hintáztatták, amíg az el nem repült.

A Bihar megyei **Margittán**²⁴ ezt mondogatták:

**Katicabogárka,
Nyisd ki a szárnyadat,
Mutasd meg a
Héptetyes ruhádat.**

Győrszentivánban²⁵ azt kérdezték a kislányok, merre mennek férjhez?

Bu - da - bu - da - bá - csi, Mer - re visz - nek férj - hez?
Bécs - nek, Bu - dá - nak, Szent - i - vá - ni ha - tár - nak?

²³ Hintalan, 2000. 38. p.

²⁴ Faragó-Fábián, 1982. 159. p.

²⁵ Dobszay, 1984. 25. p.

Kárpátalján, **Salamonban**:²⁶ így röptették a katicát:

**Katicabogárka,
Szállj fel az égbe!
Mondd meg istenkének,
Nyissa ki a meleget,
Zárja be a hideget!**

Zalában, **Csákánydoroszlón**²⁷ ha katicát láttak a gyerekek, megkérdezték tőle:

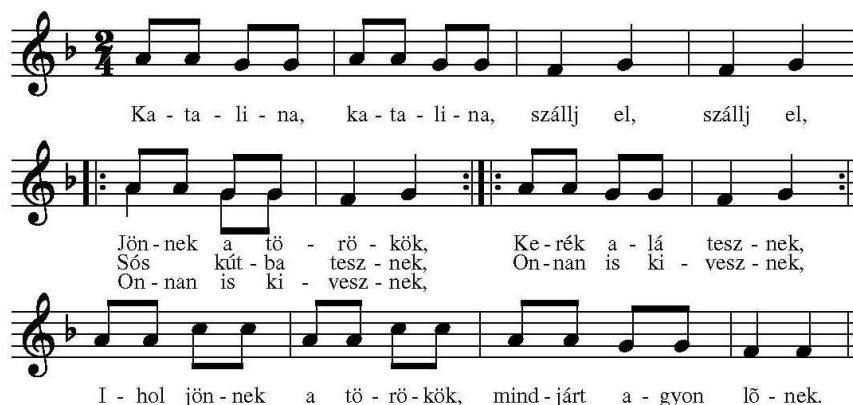

Aztán figyelték, hogy merre repül el az ujjukról.

Mezőcsáváson²⁸ ezt énekelték neki:

A felvidéken **Csitáron**²⁹ pedig így ijesztgették a katicabogarat:

Az óvodában ezeket a játékokat először mindig a szabadban játsszák el a gyermekek, hogy a későbbiekben a csoportszobai foglalkozásokon már valós élményeik alapján képzeletben is pl. röptetni tudják a katicát. Ezek a finom mozgások fontos részei az egész test harmonikus mozgásfejlődésének.

²⁶ Punykó-Hutterer, 2004. 43. p.

²⁷ Lázár, 1997. 2004. p.

²⁸ Veress, 2002. 65. p.

²⁹ MNT.I. 65.

□ **Csúfolók**

A gyermekkorban a csúfolók, gúnyolódók a bizonyos fokú gátlástalanság, szókimondás következtében a gyermekkor költészetének egyik jellegzetes vonását jelentik. A 3-7 éves gyermekek nemcsak az őt körülvevő természettel ismerkednek, hanem szűkebb, majd tágabb környezetük tagjaival is, felfedezik külső, majd belső tulajdonságaikat. A másik gyerekekkel való kapcsolatteremtés eszköze a csúfoló, melynek hangvétele játékos, pajkos, bosszantó, de általában mégsem sértő. A ritmusos, rímes mondatok hamar beágyazódnak, megragadnak a gyermekek fejében, s azonnal előjönnek, mihelyt olyan helyzetbe kerülnek, ahol ezt lehet mondogatni.

A csúfolók többnyire név-, tulajdonság-, foglalkozás- és nemzetség, falu, fiú- és lánycsúfolók, valamint testi vagy lelki hibát csúfoló mondókák.

„A csúfolókat jellegzetes gesztusok és arckifejezések kísérik: gúnyos, szemtelen arckifejezés, számarfűl, kinyújtott nyelv, fintor, mutogatás (általában a mondóka ritmusára)”³⁰

A gyermekek különösen éles szemmel figyelik egymás külső és belső tulajdonságait, hibáit. Sántára, piszére, nagyorrúra, fogatlanra, kopaszra, árulkodóra, haragosra, nyafogóra, stb. bőven találunk példát.

Sántára: Sánta bic, Törjön ki a másik is!(Zsigárd)³¹

Fogatlanra: Fogatlan Bába, bújj a fáskamrába! (Esztelnek)³²

*Árulkodóra: (Medveshidegkút)*³³

Á - rul - ko - dó Jú - dás, Kell - e pi - ros to - jás,
Nem kell ne - ked pi - ros to - jás, Csak az á - rul - ko - dás!

³⁰ Czinóber, 2008. 16. p.

³¹ Bakos, 1953. 43. p.

³² Gazda, 1980. 199. p.

³³ Lázár, 2006. 227. p.

Haragosra: **Mirges pulyka mirgibe, beletojt az ingibe.** (Debrecen-Nyulas)³⁴

Kövérre: **Digi-dagi, daganat, Üldözi a halakat,
De a halak ügyesek, Digi-dagi elesett!** (Rát)³⁵

Nyafogóra, durcásra: **Síró, pityogó, Salábicska bigyogó!** (Kalocsa)³⁶

A legnépszerűbbek, legváltozatosabbak a **névcsőfolók**, melyek időnként gorombák, sértőek, durvák is lehetnek.

Zsuzsanna: **Zsuzsika, örök bőgő muzsika!** (Mezőcsávás)³⁷

Sándor: **Sándor, a tē neved jámbor,
Mögöted a suvikszot,
Nem nyől ki a bajucod.** (Kalocsa)³⁸

Erzsébet: **Örzsöm-börzsöm bakkecske, Háromlábú menyecske!** (Hévízgyörk)³⁹

József: (Ghymes)⁴⁰

Jós - ka, po - lós - ka, föl - má - szott a to - rony - ba,
meg - néz - te, hogy hány ó - ra, fél ti - zen - ket - tő,
sza - már mind a ket - tő!

Elek: (Lédec)⁴¹

E - lek, csíp - nek a le - gyek,
Ha nem vó - na E - lek, nem vó - ná - nak le - gyek!

³⁴ MNT.I.12. sz.

³⁵ Punykó-Hutterer, 2004. 29. p.

³⁶ Pécsiné, 2002. 57. p.

³⁷ Veress, 2002. 100. p.

³⁸ Pécsiné, 2002. 57. p.

³⁹ Hintalan, 2000. 203. p.

⁴⁰ Jókai, 2004. 48. p.

⁴¹ Jókai, 2004. 48. p.

*Ilona: Duna, Tisza, Dráva, Száva, Be nem áll az Ica szája! (Jóka)*⁴²

*László: (Tura)*⁴³

La - ci, La - ci, Lac - kó, Pi - pa - do - hány zacs - kó,
Rá - gyúj - tott a pi - pá - ra, Le - é - gett a sza - kál - la!

□ *Kiolvasók*

A kiolvasó mondókák nagyon sajátos műfajt képviselnek. Jellemzőjük, hogy különböző játékok előtt fordulnak elő a szereplők kiválasztásához (hunyor, kergető, körközepén álló, farkas, kérő, stb.) A dallamos hanglejtés jellemzi az előadásmódjukat. A kiolvasók jellegzetes ritmusa, a negyedenként egyenletesen lüktető hangsúlyozás.

*„Szövegükben sok archaikus elemet őriznek: ráolvasó formulákat, régies számolási módot, értelmetlenné torzult, gyakran idegen eredetű szavakat. Kísérőjük egy-egy jellegzetes kiolvasó mozdulat.”*⁴⁴

A kiolvasók szövegei még a játékdalok szövegénél is jobban bizonyítják, hogy a gyermekek számára nem a szavak értelme a fontos, hanem azok hangzása: a ritmus, a rím, a hanglejtés.

*„A sorsolás ősi műveletéhez meg különösen jól illenek a mágikus eredetű varázsigékre emlékeztető értelmetlen sorok.”*⁴⁵

A kiolvasás többféle kézgesztással is történhet:

⁴² Gágyor, 1982. 56. p.

⁴³ Lázár, 2006. 303. p.

⁴⁴ Lázár, 1997. 50. p.

⁴⁵ Dobszay, 1984. 50. p.

A gyermekek körben állnak, egy a kör közepében állva, mutatóujjával negyedértékenként mindegyik gyermekre rámutat. Akire az utolsó szótag esik, az lesz a pl. a kérő.

- A gyermekek szorosan egymás mellé állnak félkörben. Ökölbe szorított kezüket előre tartják, egy pedig a hangsúlyos szótagokra, kezüket ütögetve mondja a kiszámolót.
- Jellegzetes kiolvasási mód, amikor gyermekek körben állnak, s mindkét kezüket ökölbe szorítva tartják maguk előtt. A kiszámoló szintén ökölbe szorított kézzel üt mindegyik ököltre, negyedenként. Egyes változatokban az ütés keresztezve történik, jobb ökölrel a gyermek jobb öklére, bal ökölrel a bal öklére üt. A saját jobb ökle helyett a kiolvasó az állára üt. Amelyik ököltre az utolsó szótag esik, azt gazdája a háta mögé teszi, s ha a másik ökle is „kiesett”, egészen kiáll a kiszámolásból.
- A játékosok körbe, (félkörbe, sorba) állnak vagy ülnek. Egy közülük a kör közepén vagy a sorral szemben áll, vagy jár, s a kiszámolót mondogatva sorra megérinti mindnyájukat. Akit az utolsó szótagra érint meg, az kiesik a játékból, s az újra kezdődő kiolvasásban már nem szerepel. Aki legutoljára marad, az lesz pl. a „farkas”. Lehet egy egyszerűsített változata is, hogy az első kieső lesz pl. az „anya”.

A fentebbi kiolvasási módokat még szökdeléssel, a mondóka tempójának gyorsításával, utolsó szótagjainak lassításával, s különböző dinamikai fokozatokkal variálták a gyermekek.

A Mezőcsávásra⁴⁶ való a következő kiolvasó:

**Egyedem-begyedem, tíjom-tájom,
Dörzsöm-börzsöm, bisztoly járom,
Ámszt, tomszt, kender bontsz
Ájer-fájer, kupp.**

⁴⁶ Veress, 2002. 112. p.

Rábaközi kiszámoló **Vitnyédről**⁴⁷

Le - men - tem a pin - cé - be va - jat csi - pe - get - ni,
U - tá - nam jött ö - reg - a - pám hát - ba ve - re - get - ni,
Nád kö - zé búj - tam, Nád sí - pot csi - nál - tam,
Az én sí - pom így szólt: dí - dá - dú,
Te vagy az a nagy szá - jú. Jú - jú - jú, Nagy szá - jú.

Egy bihari kiolvasó **Biharugráról**:⁴⁸

**Örtöm-börtöm, öt mozsár, Szól a rigó akadár,
Cérnára, cinegére, Düc ki madár a mezőre,
Düc ki, akaszd ki,, Hadd száradjon odaki!
Szőke baba, komédia, Ápila, gólija,
Ala-pitya lotty!**

A következő **mezőkövesdi**⁴⁹ kiszámolóban egy gyermek beáll a körbe, s a kör belső oldalán haladva, kiszámoló mozdulatokkal éneklí a kérdéseket. A feleletet mindig az adja, akire a kérdő sor utolsó szótagja jut. Az utolsó választ – „Kislányoknak...” – mindenki éneklí negyedes tapssal kísérvé, míg az, akire az utolsó számolás esik, beáll a kör közepére, s ő lesz a következő játék főszereplője:

⁴⁷ Borsai, Sztanó gyűjtése 1964.

⁴⁸ Lázár, 2008. 333. p.

⁴⁹ Kiss József, 2003. 18. p.

Egy, ket-tő, há-rom, négy, Ö-kör, bir-ka ho-vá mégy?
 Ker-tek a-lá ló-sző-ré'. Mi-nek az a ló-szőr?
 Szi-tát kö-tö-get-ni, Mi-nek az a szi-ta?
 Kor-pát ej-té-get-ni, Mi-nek az a kor-pa?
 Ma-la-cot hí-z-lal-ni, Mi-nek az a ma-lac?
 Há-jat var-ro-gat-ni, Mi-nek az a háj?
 Ko-csit ke-né-get-ni, Mi-nek az a ko-csi?
 Fá-kat hor-do-gat-ni, Mi-nek az a fa?
 Kis há-zat csi-nál-ni, Mi-nek az a kis ház?
 Kis-lyá-nyok-nak, le-gé-nyék-nek be-né-tán-col-gat-ni.

Kalocsán⁵⁰ így sorsolták a gyerekek a következő játékost:

Égyedöm-bögyedöm karkantyú,

Nem vagyok én fényakú

Szent Pál lovát vasalom,

Fényös szöge szögezöm

Vaspácáva konga-tom,

Kong-kong Pétör bácsi

Szöd ki, vöd ki ezek közül

Ezt!

⁵⁰ Pécsiné, 2002. 38. p.

„A gyerekek ketten-hárman a padra tették kifeszített ujjú kezüket. Az ujjakra számolták rá a mondókát. Amelyik ujjra esett az utolsó szó, azt be kellett hajlítani. Az győzött, akinek hamarabb elfogytak az ujjai.”⁵¹

2. A súlylábmozgás és a testsúlyáthelyezés

A mozdulattípusok másik csoportja a súlyt hordó lábnak a mozgása, más néven súlylábmozgás. A súlylábmozgásnak a fajtái Szentpál Mária⁵² megfogalmazása szerint:

- fel és le, vagy le és fel kilengés (térdnyújtásból guggolásig vagy fordítva, rúgózás),
- a láb forgatása hosszanti tengelye körül (be és kiforgatás),
- a testsúly áthelyezése a lábfejtől illetve a talp egyik részéről a másikra.

A súlylábmozgások a leggyakrabban a lépés, ugrás, forgás mozdulattípussal együtt fordulnak elő.

- A testsúlyáthelyezés olyan súlyátvitel, amely közben a két lábfejtől nem hagyja el sem a talajt, sem előző helyét.
- egyik lábról, másik lábra,
- egy lábról két lábra,
- két lábról egy lábra,
- két lábról két lábra.

A testsúlyáthelyezés leggyakoribb mozdulata a ringás.⁵³

A súlylábmozgás és a testsúlyáthelyezés a népi játékokban

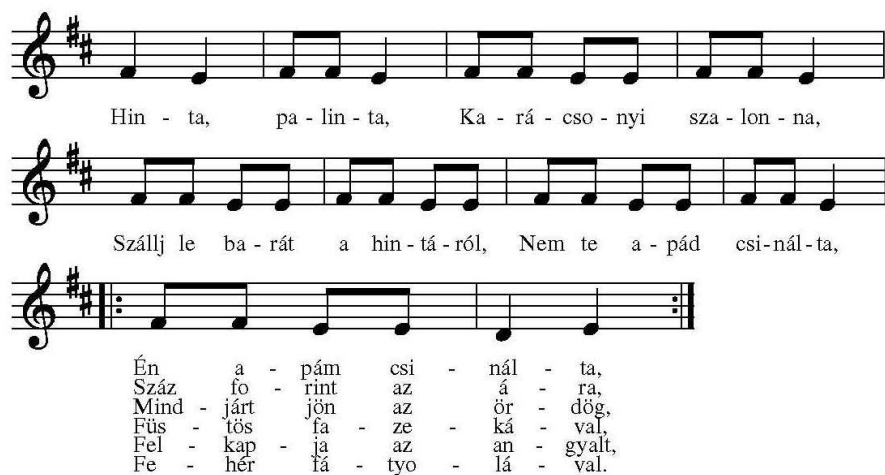
A súlylábmozgásokat, miután más mozgástípusokkal együtt fordulnak elő, ezért e mozgásokhoz kapcsolható népi játékokat a *Lépés*, *Ugrás*, *Forgás* fejezetekben mutatjuk be részletesen.

A testsúlyáthelyezésre találunk példát ebben a **turai** hintázó játékban:

⁵¹ Pécsiné, 2002. 32. p.

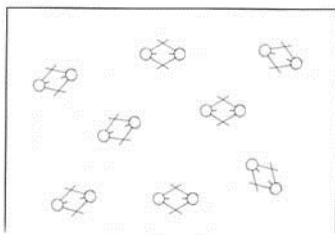
⁵² Szentpál, 1977. 15. p.

⁵³ Czinóber, 2008.23. p.

Hin - ta, pa - lin - ta, Ka - rá - cso - nyi sza - lon - na,
 Szállj le ba - rát a hin - tá - ról, Nem te a - pád csi - nál - ta,
 Én a - pám csi - nál - ta,
 Száz fo - rint az á - ra,
 Mind - járt jön az ör - dög,
 Füs - tös fa - ze - ká - val,
 Fel - kap - ja az an - gyal,
 Fe - hér fá - tyo - lá - val.

A gyermekek egymással szemben leülnek a padlóra, lábuk kissé terpesztve, nyújtva. A lábak térd alatt keresztelve, a kezük páros kézfogással. Hintázó mozdulattal kísérve, előrehátra döntik a törzsüket a dal éneklése közben.⁵⁴

A testsúlyáthelyezés gyakorlására jó példa a láncszakítás, melyet megtalálhatunk a zalai „Pipám, pipám, pántlikám...” kezdetű, hidas játékokkal rokon játékban is.

Pi - pám, pi - pám, pánt - li - kám, El - vesz - tet - tem a pi - pám.

A párbeszédés énekes játék végén az első angyal azt mondja:

Angyal: Ördög, adj kezet!

Ha nem adsz, szakítok!

Ördög:

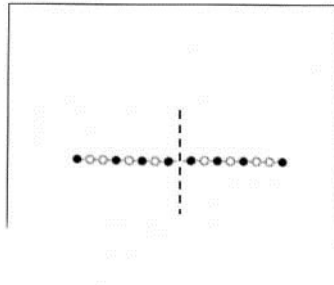
Nem adok!

Szakíts, ha tudsz!

Az első angyal és az első ördög jobb kézzel megfogják egymást. Az angyalok az első angyal mögött, az ördögök az első ördög mögött helyezkednek el, átkarolják az előttük levő

⁵⁴ Dolányi Anna gyűjtése, Tura, 1983.

derekát és huzakodnak. Amelyik csoport áthúzza a másikat a két csoport közötti vonalon, az győz.⁵⁵

Ezek a játékok nemcsak különféle mozgásokra, hanem erő kifejtésre is készítik a gyermekeket. A bátrabbakat elfárasztja, a félénkeket felbátorítja az együtt végzett mozgás öröme. A lánchúzás pedig kedvelt játéka lehet a vegyes csoportoknak is, hiszen a kicsiknek is, a nagyoknak is élményt jelent.

3. A lépés

A zenei ritmus „egyenletes lüktetése” negyedekes jellegű. A járás ritmusa ennek a lüktetésnek pontos megfelelője. Tudatos követése mégis gondot okoz a 3 éves gyermeknek, még fejletlen egyensúlyérzéke miatt. A szövegritmus „kitapsolásakor” a gyermek a szinkinézis miatt a negyedeket és a nyolcadokat felváltva tapsolja. Ezért kezdetben meg kell elégednünk a szöveglüktetés érzetének biztonságával. Csak ennek az érzetnek az erősödése után foghatunk hozzá a negyedeken és nyolcadokon átívelő egyenletes lüktetés szabályos ismétlődő mozgásának az érzékeltetéséhez. A mozgás és a szöveg együttességénél kizárólag a kezeket használjuk. Csak a kézritmus megerősödése után kísérhetjük meg ennek a ritmusérzetnek a kialakítását a lábak, a járás és a szövegmondás együttességében.⁵⁶

„A lépés, olyan testsúly áthelyezés az egyik lábról a másikra, amelynél a testsúly áthelyezés előtt a lépő láb elhagyja a földet. A lépésfázis két mozzanatból áll, a bevezető lábgesztusból és a súlyátvételtől.”⁵⁷

A 3 éves (kiscsoportos) korosztálynál a biztonságos járás még nem alakult ki. A járás ugyanis nem más, mint a test ritmikus egyensúlyáthelyezése folyamatos mozgás közben. S mivel az énekes játékok eljátszása, már biztonságos, esztétikus járást kíván, végrehajtásához

⁵⁵ Horváth Károly gyűjtése, Nova, 1956.

⁵⁶ Falvay, 1990. 23. p.

⁵⁷ Szentpál, 1978. 13. p.

fejlettebb egyensúlyérzékre, erőre, mozgáskoordinációra van szükség. Ezek elsajátítása pedig hosszú időt vesz igénybe.

Lépés a népi játékokban

A népi játékokban a lépések irányát és a hozzájuk kapcsolódó mozgásokat tekintve többféle változatot is találhatunk. Pl. a **sétalépés**, amelyhez különféle mozgások kapcsolódnak: a **guggolás**, a **kifordulás**, előre, hátra lépések, egyes, kettes **csárdás**lépések, egyszerű táncos mozdulatok, mint az **oldalt kilépés**, a **sarokemelés**, a **sarokkoppantás**. A **különböző térformákat** is felfedezhetjük bennük: a kör, a csigaforma vagy rétes, a kanyargó járás három gyermek körül, a kapuzós játékok, a sorokba rendeződés. Ezekre a lépés változatokra bőven találhatunk példákat népi énekesjátékainkban:

□ *Sétalépés-guggolással*

Már 3 éves korban próbálkoznak a gyermekek a guggolás játékos kivitelezésével. De ekkor még nincs ritmuskényszer, hiszen ritmusban folytatni a játékot, akár lépéssel, akár más mozgással, az még számukra nehéz feladat. De a guggolós körjátékokat, ahol a dallam végén kell leguggolni, s az új dallamra újra elindulni sétalépéssel, már 4 éves koruktól általában ügyesen meg tudják oldani. Ebben az életkorban e mozgások nagyon élvezetesek, s egyben rendkívül hatékonyak az egyensúly fejlesztésére.

„Az egyenletes lüktetés érzékeltetésén kívül ezek a játékok alkalmasak arra, hogy a gyermekek megismerkedjenek egy dallam végén a mozdulatok páros lábon történő befejezésével, ami táncainkban gyakori jelenség.”⁵⁸

Erre példa a következő szigetközi játék **Kisbodakról**.⁵⁹

Ég a gyertya ég, el ne a lud - jék! Míg a gyertya lobot nem vet, guggúljunk le mind!

⁵⁸ Czinóber, 2008. 28. p.

⁵⁹ Barsi Ernő gyűjtése 1971.

Vagy a Zobor vidéki **Ghymesről**⁶⁰ való körjáték:

Mély kút - ba te - kin - tek, asz - szo - nyo - mat lá - tom,
Bí - bor - ban, bár - sony - ban, gyön - gyös ko - szo - rú - ban.
Zi - bit, za - bot a lo - vam nak, gyöngy ko - szo - rú - t a lá - nyom nak,
Pap va - gyok, mes - ter va - gyok, sza - bad le - kuk - ka - nyi!

A dallam végi leguggolást láthatjuk a **Mezőkövesdről**⁶¹ való énekes játékban is:

Mit ját - szunk lyá - nyok? Ki - ki - ri - cset, bugy - bo - ré - kot,
Nád - a - rac - kot, vagy ba - rac - kot, ten - gē - ri gug - gan - csot.

Amikor másodsorra éneklük ellenkező irányba sétálnak a gyermekek, majd a „Nádarackot...” kezdetű ötödik ütemtől egymás kezét elengedve, de a körformát megtartva megfordulnak a saját tengelyük körül, és a dallam végén mindenki leguggol.

□ *Sétalépés-kifordulással*

A kifordulás körjátékok legegyszerűbb formája, amikor a dallam utolsó sorában a gyermekek egyikének a nevét mondják, aki erre kifordul a körből, s ezután a kör közepének háttal folytatja a sétalépést. A játékban előforduló mozgás – a kifordulás – nehézségét az jelenti, hogy a kiforduló mellett álló gyermek kezét el kell engedni, majd újra megfogni, s mindezt természetesen úgy, hogy a sétalépés folyamatos maradjon. Nem könnyű feladat a gyermekek számára a kör középpontjának háttal sétálni.

⁶⁰ Jókai, 2004. 56. p.

⁶¹ Mezőkövesd, Ak. Gari T. Margit, (56 év), Gy: Kiss József, 1962.

Az egyik legnépszerűbb kifordulós játékunk a „Lánc, lánc, eszterlánc...” a vajdasági **Gomboson** énekelt változata.⁶²

Lánc, lánc, esz - ter - lánc, esz - ter - lán - ci cér - na,
 Cér - na vol - na, se - lyém vol - na, mé - gis ki - for - dul - na.
 Pénz vol - na ka - ri - ka, ka - ri - ka,
 For - dul - jon még Ma ris - ka, Ma ris - ka, Ma ris - ká - nak lán - ca.

A következő példánk a bodrogekői **Cigándról** való, s az előző dallam variánsa. A körben járáson és a kiforduláson kívül a játéka is nagyon érdekes változat.

Esz - ter - lán - ci cér - na,
 esz - ter - lán - ci cér - na,
 zöld a - la - mizs - na,
 fü - le - mü - le esz - ter lá - nya, for - dulj an - gyal mód - ra.

A „lányok összefogódzva körben járnak és énekelnek. A dal végén az egyik kifordul. Addig játsszák, míg mindenki ki nem fordul. Akkor nevetve sikítják: „**Ködmönt köszörülünk!**”, s hátukat, farukat egymáshoz ütik, dörzsölik: közben az egész gyermekeseregéből egy gombolyag lesz.”⁶³

A mezősegi **Galambodon**⁶⁴ gyűjtött játékban egy nagyobb gyermek közepre áll, s a többiek körülötte járnak körbe. Az utolsó sort a közepén álló gyermek énekli, s tetszése szerint nevet választ a körben állók nevei közül. A „Dínom, dánom, kedves lányom (fiam)...” helyett négy gyermek nevét is énekelheti.

⁶² MNT.I.464. p. Kiss Lajos gyűjtése 1941.

⁶³ MNT.1951.49.o.Lajtha 1921-es gyűjtéséből

⁶⁴ Veress, 2002. 182. p.

Hej, ge - ren - da, ge - ren - da, Tar - to - má - nyi ge - ren - da.

Gés - pi - lon, gés - pi - lon, gés - pi - lo - ni ró - zsa.

Ró zsa vol - na, pi - ros vol - na, Mé - gis ki - for - dul - na.
 Dnóm, dá - nom, ked - ves lá - nyom, For dúlj an - gyal mód - ra.
 (E - vi, Pe - ti, Ka - ti, Sá - ri, For dúlj an - gyal mód - ra.)

□ *Sétalépés-csárdáslépéssel*

A gyermekek körben állnak, egymás kezét fogják karjukat leeresztve. Az oldalt kilépés (a „csárdás”) mindig kis, hangsúlytalan térdhajlításból indul. A kilépés lábfejtávolságra balra vagy jobbra, a záró hozzálépés ismételt hangsúlytalan térdhajlításból történik.

A párválasztó körjátékokra jellemző a *sétalépés és a csárdáslépés kapcsolódása*. A legegyszerűbb változata, amikor a kör sétalépéssel halad, s a kör közepén álló gyermek egy lépéses csárdást táncol jobbra-balra. Majd a megfelelő szövegrésznél párt választ magának, s a dal végéig csárdást táncolnak kézfogással vagy a nagyobbaknál vállderékfogással. A körben állók eközben helyben állva tapsolnak vagy ők is csárdást táncolnak. Többféle mozgásváltozattal találkozhatunk ezekben a játékokban.

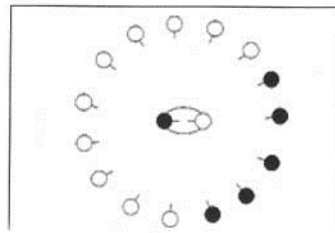
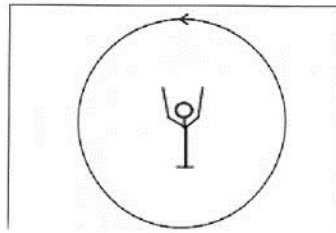
Az alábbi **torvaj** (Somogy) változatban a kör közepén álló gyermek magasra tartott kézzel áll, a többiek kézen fogva körülötte járnak sétalépéssel. Amikor az ének az „Ezt szeretem” részhez ér, a kör megáll és tapsolni kezd, a bent álló pedig párt választ magának a körből, akivel egy lépéses csárdást táncol. A következő játékban a kiválasztott gyermek lesz a „meggyfa.”⁶⁵

Haj - lik a meggy - fa, A - lat - ta va - gyon bar - na menyecs - ke,
 Nagy az ár - nyé - ka,

a - kit sze retsz, hívd be. Ezt sze - re - tem, ezt ked - ve - lem,
 Ez az én é - des ked - ve - sem,

Jár jad, jár - jad jó ka - to na, hadd u - gor jon a Maris ka, Bab - szer - da!

⁶⁵ Szapu, 1996. Gyűjtő: Együd Árpád, 1969

Az bodrogközi **Vajdácskára**⁶⁶ való játékban már kétlépéses csárdást táncolnak a gyermekek. Kézfogással körben járnak, a közepén lévő kislány csípőre tett kézzel halad ellentétes irányban, s az „akit szeretsz, vedd el...” résznél Csillag Boris párt választ magának, s kétlépéses csárdással forognak. A körben lévők is párosával forogva csárdást járnak.

Csil - lag Bo - ris Tu - dom a ne - ve - det,
Er - ted va - gyok ha - lá - los be - te - ges.

1.,Kon koly le - vél, tisz - ta bú - za,
2.,Ezt szé - re - tem, ezt ked - ve - lem,

Majd ki - vi - rít az i - bo - lya,
Az i - bo - lyát ak - kor sze - dik,
Mi - kor tisz - ta har - mat e - sik,
2.,Ez az én é - des ked - ve - sem,

1/2Rác i - de, rác i - de, sze - der - in - ke,
Ben - ne fo - rog, ben - ne fo - rog kis - me - nyecs - ke.

A - kit sze - retsz, vedd el!

D.S. al Fine (S)

A **Homokmégyen**⁶⁷ többféle mozgás is társult a játékhoz. Leginkább kislányok játszották csoportosan, s az első 8 sorra körben lépegettek a dal ritmusa szerint. A közepén álló kislány a szöveg szerint utánzó mozgást végzett. Az „Ezt ölelöm”-től kezdve négy soron keresztül a kört alakító gyermekek kétlépéses csárdást jártak. A közepén álló szintén, de forgott is vele. Közben az „Ezt ölelöm, ezt csókolom” sornál rámutatott egy-egy gyermekre, akik a „Nem adhatom oda, Tyúkok ülnek rajta” sort egyedül énekelték. A két utolsó sorra a

⁶⁶ Darnos, 2003. 62. p.
⁶⁷ Pécsiné, 2002. 107.p.

körben lévők megálltak és két karjukkal tréfásan hessegették a „vén kakast”. A legutolsó sor már csak kiáltották és szétszaladtak. Akit megfogott a középső gyermek, az állt be helyette.

Hej, szé-ná-ra, szé-ná-ra, Szé-na-sza-ka - dék - ra,
 Ben-ne for-gó kis - mö-nyecs - ke Nyút - nyút fo - na - lát,
 A nyá - lá - vä nyá - la - zi, A bö - gyé - vě bö - gye - zi,
 Bö - gyem, bö - gyem jó ba - rá - tom, Ö - léd a - kit sze - rec!
 Ezt ö - le - lém, Ezt csol - ko - lom,
 Ko - mám - asz - szony ké - re - ti a sze - ke - rét,
 Nem ad - ha - tom o - da, Tyú - kok û - nek raj - ta,
 Hös ki vén ka - kas! Mög - öl a far - kas!

Különböző térformákban előforduló vonulások

A tavaszi lányjátékok egy része, az úgynevezett labirintus formájú táncok csoportjába tartozik, ezek ide-oda kígyózó, nyitott láncformában mozognak. Ezek közé sorolják a csigavonalban be- és kicsavarodó, a háromszög alakban guggoló három gyermeket kanyarogva körüljáró játékokat, a bújós- és hidas játékok nagy részét.

Az eddigi játékoknak a térformája a zárt kör volt. Az alábbiakban az ettől eltérő térbeli alakzatokra láthatunk példákat, amely játékok az egyenletes lüktetés és az esztétikus járás gyakorlása mellett, a térben való tájékozódás képességét alakítják ki a gyermekekben.

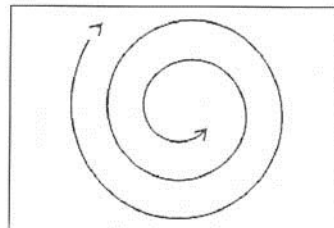
„A vonulások lényege, hogy a nagyobb lányok énekelve végigmennek a falun. ...Már az ókorban is ismert határkerülés emlékéét Őrzi.(...) A közelmúltban inkább arra szolgált, hogy mindenki lássa — elsősorban természetesen a legények —, ahogy a lányok a játszóra mennek.(...)A játszó szokásának abbamaradása után a vonulások alkalomhoz nem kötődő játékokká váltak.”⁶⁸

□ **Csigaforma vagy rétes-játékok**

A legegyszerűbb térforma, melyre sok vidéken találhatunk példát. A somogyi gyermekjátékok közül **Szenyéren**⁶⁹ a dal kezdetekor elindulnak körben és csigavonalban elkezdik betekerni a sort. Az elején lévők apróbb lépésekkel segítik a tekeredést. Az utolsó gyermek visszafelé kibontja a rétest.

Süs-sünk, süs-sünk va-la-mit, azt is meg-mon-dom, hogy mit.

Liszt-ből lesz a ke-re-ke, töl-te-lék-kel van te-le, So-dor-va, te-Al-má-val bé-ker-ve, Csi-ga-bi-ga ré-tes, úgy jó, hogy-ha mé-zes! lel-ve,

A bodrogközi **Perbenyiken**⁷⁰ a Tekeredj kapu...játéknál egyenes sorba állva összefogódnak. Az egész sor elkezd a utolsó gyermek körül körbe csavarodni, miközben mondják: „Tekeredj kapu, tekeredj kapu!”. Ezt addig ismételtetik folyamatosan, amíg be

⁶⁸ Lázár, 1997. 22. p.

⁶⁹ Szapu, 1996. Gyűjtő: Együd Árpád, 1975.

⁷⁰ Kiss, 2000. 193.p

nem tekerődtek. Majd visszafelé bontakoznak ki a „Nyílj ki kapu, nyílj ki kapu!”-ra, míg ismét egyenes sorba nem állnak.

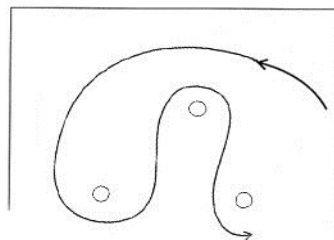
3-5 éves korban még a pedagógus vezesse a sort, s ha már jól megy a ki- és betekeredés, rá lehet bízni az ügyesebb gyermekekre. 5-7 éves korban már nehezíthető a játék: pl. hol jobb, hol bal irányba indítsák a rétest, vagy a negyedes lépések és nyolcados futólépések váltakozásával. Miután ez a korosztály utánzás alapján tanul, könnyen alkalmazkodnak a gyermekek a pedagógus mozgásához, tempójához.

□ *Kanyargó járás 3 gyermek körül*

Az alábbi zalai **Lentiből**⁷¹ való játékban három kislány egymástól 4-5 lépés távolságra, arccal egymás felé fordulva, háromszög alakban guggol. A többiek kézfogással láncot alkotnak és a dal éneklése közben kerülgetik őket. A két elsőt előlről, a hátsót kívülről kerülik meg.

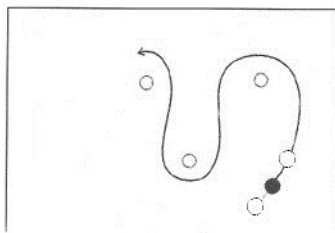

Á - ra - di, fá - ra - di, Majd el - fá - rad ë - gyi - künk,
Azt sëm tud - juk më - lyi künk, Majd ki - e - sik kö - zü lünk.

⁷¹ Horváth Károly gyűjtése 1958-ból

A bodrogközi **Vajdácskáról**⁷² kétféle változatot is ismerünk. A lánc labirintustáncszerűen kerülgeti a három gyermeket. Itt a guggoló gyermekek megfordítva helyezkednek el, elől guggol egy gyermek, hátul pedig kettő.

He - je, ha - ja, ha jól la - kom or - cát,
 Ha én az - tat tud - tam vol - na,
 Sze - re - tőm i - gaz - nak lát - szik,
 kö - rül já - rom két te - kercs gom - bát,
 hogy az al - ma é - des vő - na,
 de csak ak - kor, mi - kor ját - szik,
 A gom - bá - nak min - den fé - le faj - tát,
 Pár - ját sza - kaj tot - tam vő - na,
 Szem - be sze - ret, tit - kon gya - láz,
 le - gé - nyek - nek két nagy al - ma fá - ját.
 sze - re - tőm - nek ad - tam na, vő - na.
 há - za e - lőtt föl - di ja - vát.

□ *Kapuzós játékok*

Régen a falvakban rendszerint csak nagybőjtben fordultak elő a kapuzós-bújós-vonulások játékok. Különböző dallamokra, többféle változatban játszották őket. Legegyszerűbb formája mindenütt általános volt: két gyermek egymás mellett állva, feltartott kezekkel kaput tart, a többiek pedig kézfogással hosszú láncot alkotva, énekelve, negyedes sétalépéssel átbújnak a kapu alatt. Akire a dal végén „rácsapják” a kaput, az lesz az új kaputartó.

⁷² MNT. I. 1951. 161.p. Lajtha 1921-es gyűjtéséből

Matyóföldön, Tardon⁷³ gyűjtött játékban is a bújás-vonulás váltakozását láthatjuk.

Bújj, bújj, zöld ág, zöld le - ve - lecs - ke,
 Nyit - va van az a - rany ka - pu, csak búj - ja - tok raj - ta.
 Nyisd ki, ró - zszám, ka - pu - dat, ka - pu - dat,
 Hagy ke - rü - lóm vá - ra - dat, vá - ra - dat,
 Szi - ta, szi - ta pén - tük, sze - re - lém csü - tör - tők,
 dob szer - da.

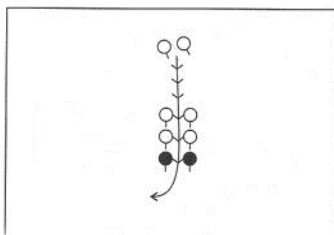
„Keét gyerek méffogta egymás kezit, hidat csinát. A többi danolva bukát alatta, erre arra sündörögtek, tekerettek. Mikor azt mondták: dobszërda, akkor leeresztették kezüket, a hid lëzárút. Aki elöött lëzárták a hidat, attú’ mekeérdëzték: Kihë mégy, aranyalmáho’ vagy aranykörtéhë’. Az egyik kapu, jobban mondvá aranyalmáho’ akkor amallëé át, keét kapu lëtt, mer Ő is hidat csinát az almás cimborájával. A játëék folytatodott tovább, míg el nem fogytak a gyërekëk.”

A zalai **Balatonmagyaródon**⁷⁴ a dal első részére párosával vonulnak egymás után a gyermekek és a „Bújj, bújj...”-tól megállnak, s kaput tartanak. A feltartott kezük alatt a hátsók bújnak előre a dallam végéig, majd újra kezdik a játékot.

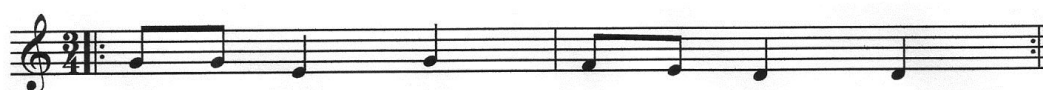
Á - ti men - tem za - la - vá - ri töl - té - sen,
 Ár - pa - tar - lón hí - zott meg a te - he - nem,
 Szö - lö - vesz - szö ki - haj - lozz az ut - cá - ra,
 A fő - sze - gen ősz - sze - ve - szett há - rom lány,
 Ma - gyar - ó - don vé - gig - men - ni nem me - rek,
 El - vesz - tet - tem fe - hér - nye - lú kis - ké - sem.
 A fő - sze - gen el - ment min - den jó ked - vem.
 Ri - gó - ma - dár rá - szál - lott az á - gá - ra.
 Me - lyük szok - nyát ve - gye rá hús - vét nap - ján.
 Mert azt mond - ják, hogy sze - re - töt ke - re - sek.
 Bújj, bújj, bok - ros - túl, bok - ros - túl,
 Bok - ros itt is, a - mott is, Sza - ladj hí - don á - ti!
 a mi há - zunk e - lött is,

⁷³ Kiss, 2003. 16.p

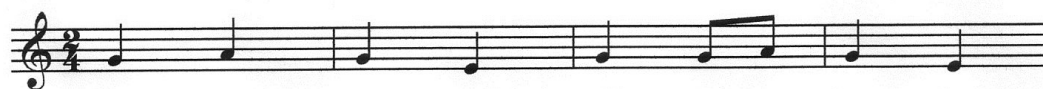
⁷⁴ Balatonmagyaród, 1957. Gyűjtő: Vajda József

A szigetközi változatban, **Győrújfaluban**⁷⁵ a gyerekek egy sorban állnak a két „hidas mesterrel” szemben, akik kaput tartanak. A láncsorban állók kérdeznak, a „hidas mesterek” válaszolnak. A „Búj, búj”-tól a sor átvonul a kapu alatt. A dal végén a „hidas mesterek” leengedik a kezüket, s az előttük álló két gyermekkel helyet cserélnek.

Itt - hon vagy - e hi - das - mes - ter?
 Itt - hon va - gyok, mert most jöt - tem.
 E - resz - szél át a hi - da - don.
 Nem e - reszt - lek, mert le - sza - kad.
 Ha le - sza - kad meg - csi - ná - lom.
 Mi - vel tud - nád meg - csi - nál - ni?
 Győ - ri gyön - gyel meg - csi - ná - lom.
 Hol ve - szed a győ - ri gyön - gyöt?
 Is - ten ad - ná szent mar - ká - ból.

Búj, búj zöld ág, zöld le - ve - lecs - ke,

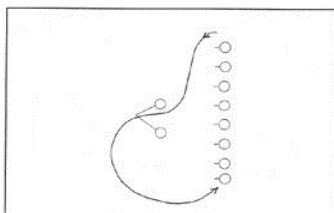
Nyit - va van az a - rany - ka - pu, csak tes - sék be jön - ni.

Nyisd ki ró - zsám ka - pu - dat, ka - pu - dat.
 Had ke - rül - jem vá - ra - dat, vá - ra - dat

Szi - ta szi - ta pén - tek, sze - re - lem csü - tör - tők, zab szer - da.

⁷⁵ Barsi, 2006. Ak. Özv.Szabó Györgyné 1965.

A játékok tanulásánál először beszéljük meg a gyermekekkel, hogy mikor kezdődik az átbújás, s a kéztartást is mutassuk meg. Ha már ismerik jól a térformákat, mozgásokat, kartartásokat, akkor hagyjuk őket, hogy önállóan játsszanak, csak egymásra figyeljenek, mert akkor válik majd számukra igazán élvezetessé a játék.

□ *Sorjátékok (Ninive)*

A következő Európa-szerte jól ismert játéknak szövegében és cselekményében a régi „menyasszonyablás” szokásának emléke él. Elsősorban a Dunántúlon és az északi területeken honosodtak meg.⁷⁶

Fogyó-gyarapodó játékaink közül a Ninive-játékban a gyermekek arc-sorban kézen fogva láncot alakítanak. Velük szemben áll a „kérő”, s a játékdal szövegének megfelelően folyik a párbeszéd a sor és a kérő között. Amelyik fél énekel, az közben egyenletesen dobogva előre lépked, a refrénre pedig visszahátrál. A dal befejezésekor a sorból egy gyermek átmegy a „kérő”-höz. Addig folytatják a játékot, amíg a sorból már csak egy gyermek marad, akkor megfordítva újrakezdi.

A zoborvidéki **Kolonban**⁷⁷. így játsszák a „nínivés” játékot:

Leg - szebb lá - nyod ké - re - tem, ké - re - tem,
Ni - ni - ve, Ni - ni - ve, ki - rály - sá - ga biz - tos.

2. Legszebb lányom nem adom, nem adom,

Ninive, ninive, királysága biztos.

3. Katonaságot hívatok, hívatok,

Ninive, ninive, királysága biztos.

4. Katonaságtól nem félek, nem félek,

Ninive, ninive, királysága biztos.

5. Felgyújtom a házadat, házadat,

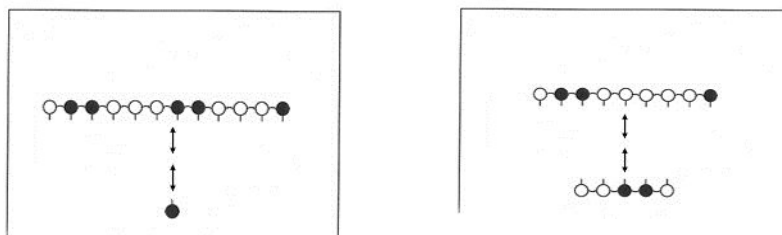
Ninive, ninive, királysága biztos.

6. Legszebb lányom od'adom, od'adom,

Ninive, ninive, királysága biztos.

⁷⁶ Dobszay, 1984. 85. p.

⁷⁷ Lázár, 2006. 92. p.

A játékkal kigyakorolhatjuk a lépésváltás nélküli irányváltásokat. Akkor tudnak a gyermekek szép sort kialakítani, ha egyformákat lépnek, s figyelnek a mellettük lévő társaik lépésére is.

4. Az ugrás

„...5 éves kor után már alig alakulnak ki új, alapvető mozgásformák, viszont a meglévők csiszolódnak. A későbbi fejlődés üteme attól függ, hogy hogyan foglalkoztatták a gyermeket az első évtizedben.”⁷⁸

Az ugrások általában a kondicionális és koordinációs képességek kialakulásában és fejlődésében játszanak fontos szerepet. Az ugrás képessége csak akkor fejlődhet ki igazán, ha a gyermekek azt folyamatosan gyakorolják. Külföldi és hazai kutatók eredményei és megállapításai is igazolják e ténynek a fontosságát. Már óvodás korban lehet, sőt kell biztosítani a gyermekek számára a korosztályuknak megfelelő ugrásmódokat, szökdeléseket tartalmazó játékok gyakoroltatását. Az ugrásokkal, szökdelésekkel végzett játékok nemcsak a gyorsaságot fejlesztik, hanem a ritmus-, tér- és egyensúlyérzékletet is.

A test levegőbe lendítését nevezzük ugrásnak. Többféle ugrástípust különböztetünk meg, az indulás és az érkezés súlyhelyzete szerint.⁷⁹

- egyik lábról a másik lábra ugrás,
- egy lábról ugyanarra a lábra ugrás,
- két lábról két lábra ugrás,
- egy lábról két lábra ugrás,
- két lábról egy lábra ugrás.

⁷⁸ Nádori, 1986. 11. p

⁷⁹ Szentpál, 1978. 13. p

Ugrás a népi játékokban

Népi játékaink között számtalan változatot találunk az ugrások különböző típusaira. A három-négy évesek általában páros lábról páros lábra tudnak biztonságosan ugrálni. Az öt-hat-hét évesek már a bonyolultabb ugrásvariációkat is képesek megoldani.

Az óvodákban ma is a kisebbek (4 évesek) nagyon kedvelt játéka a **Mackó, mackó, ugorjál...** kezdetű énekes játék.⁸⁰ A gyermekek párosával szemben állnak, egy külső és egy belső körben. Utánozzák amit mondanak, ugranak, megfordulnak, tapsolnak. Az „ugorj ki” résznél páros lábbal jobbra ugranak, így mindenkinek új párja lesz.⁸¹

Mac - kó, mac - kó, u - gor jál, mac - kó, mac - kó, fo - rog - jál,
Tap - solj e - gyet, u - gorj ki!

Nehéz feladat ez a kicsiknek, egyenletesen ugrani, forogni, tapsolni, de kiváló ritmusfejlesztő játék.

Eredetileg ez kötélugró játék, két nagyobb gyermek hajtotta a kötelet, a harmadik közepén ugrált. Minden ugrásnál az énekelt mozdulatot utánozta, s a végén kiugrott a forgó kötélből. Ezután másik gyermek következett. Az óvodás korosztály még nem elég ügyes a kötélhajtáshoz, így a játékából a kötélhajtás elmaradt, s a játék többi része terjedt el.

A szatmári **Avasújváros**⁸² a dal éneklése közben a gyermekek páros lábon ugrálnak, közben maguk előtt és hátuk mögött váltakozva, ütemesen tapsolnak.

Hap, mó - kus - ka, mó - kus - ka, vé - kony, kar - csú Má - ris - ka,
A ve - re - bek tán - ca, a pa - pok - nak rán - ca.

Hévízgyörkőn⁸³ a négy-öt évesek így járták a „békátáncot”. Az adatközlő így eleveníti fel: „A békátáncot úgy köllött táncolni, hogy leguggoltunk, a térdünk majdnem följebb köllött lenni, mint a fenekünk, mert azért volt békátánc! Kezeinket összetettük, de nem szabad volt

⁸⁰ Forrai, 2004. 198. p

⁸¹ U.a. 203.

⁸² MNT. 1957. 245.p. Kodály Zoltánné gyűjtése, 1918.

⁸³ Hintalan, 2000. 70.p.

fogni, csak szépen egymásba tartani. Úgy köllött „táncolni”. Mondtuk hozzá, hogy „Békatánc, békatánc!”

Párosan, szemben egymással táncolták. Guggolásban páros lábbal negyedes ritmusban, oldalirányban ide-oda szökdécseltek szimmetrikusan (az egyik jobbra, a másik balra).

Libádon⁸⁴ mikor a „szarkatáncot” járták a gyermekek, guggolva összekapaszkodtak, s ugrálva énekelték a dalt:

Haj, pé - per - ke, pé - per - ke,
 Mi - cso - da ma - dár a szar - ka,
 vé - kony, kar - csú me - nyecs - ke.
 ki - nek, hosz - szú a - far - ka.

A „szarkatánc” nehezebb változatát láthatjuk a **Kertán**⁸⁵ gyűjtött énekes játéknak. Itt már nemcsak guggolva ugrálnak a gyerekek, hanem közben elől-hátul tapsolnak is.

Hej, pi - pir - ke, pi - pir - ke, Ez a szar - ka tán - ca,
 Cse - pú - le - pú, ken - der - fű, Ez a for - du - lá - sa.

□ **Ugróiskolák**

Nagyobb ügyességet és egyensúlyérzéklet kívánnak az ugróiskolák játéka. **Debrecenben**⁸⁶ kisebb fiúk és lányok együtt játszották az alábbi *ickajáték* legegyszerűbb változatát.

Az első játékos a csiga alakú ábra elé áll és fél lábon kockáról kockára végigugrál a labirintusforma közepéig. A belső körben leteheti mindkét lábát, megpihenhet, majd megfordul és ugrál kifelé. Lehet a játékot két lábon is végig ugrálni, ha nem bírják a gyerekek. Vigyázni kell, hogy ugrálás közben ne lépjen az ugráló gyermek a vonalra, mert akkor kiesik, s a következő játékos folytatja az ugrálást. Az a győztes, aki először tévesztés nélkül fél lábon ugrál végig.

⁸⁴ MNT. 1957. 366.p. Rács Ilona gyűjtése, 1932.

⁸⁵ Lázár, 2004. 148.p. MTA ZTI lelt.sz.45496. AK. Süle Sándorné, Süle Sándor gyűjtése, 1971.

⁸⁶ Haider, 1997, 170. p.

A fiúk küzdőjátékaiban nagy szerepe van az egyéni erőnek, ügyességnek. Legtöbbször két játékos küzd meg egymással, fél lábon ugrálva, vállal vagy kézfogással. Aki erősebb, elhúzza vagy eltolja a másikat. Amikor csoportosan játsszák, úgy tűnik, mintha mindenki eggyel állna szemben, a valóságban azonban egynek kell sorra megbirkóznia a csapat minden tagjával. Ugyanaz a virtuskodás érvényesül itt is, ami annyira tetszik a lányoknak a legényes táncokban.

Érdekes változatát láthatjuk a **Pusztadoboson**⁸⁷ játszott énekes játéknak. A fiúknak ebben a viaskodó játékában először kiszámolják a gazdát. Majd kézfogás nélkül kört alkotnak, maguk előtt átfogják mindkét könyöküket. A gazda a kör közepén áll. Valamennyien fél lábon ugrálnak, összefogott karjukat kissé előrelelendítve, vállal mennek egymásnak, illetve a gazdának. Ha a gazda közben leteszi a lábát, helyet cserél azzal a játékosal, aki lökésével lábra készítette és a továbbiakban ő lesz a gazda. Míg öklelőznek, mindnyájan éneklük:

Bo - cí paj - tás az ud - va - ron, én, a gaz - da azt a - ka - rom,
 ök - le - löz - ni jer ve - lem, a vál - la - dat tartsd ne - kem!

⁸⁷ Haider, 1977. 100. p. Dancs Lajos gyűjtése

Szökdelés a népi játékokban

A szökdelésnél a súlyvételt követően ugyanarra a lábra érkezünk.⁸⁸ Mielőtt páros szökdelőt táncolnak a gyermekek, ajánlatos először egyénileg gyakoroltatni velük, s. ezt járhatják mondókára is. A szökdelővel lehetőleg nagyobb teret járjanak be a gyerekek, akkor tudják jól kigyakorolni az ugrást-forgást együtt. Az egyensúlyuk megtartásához, a lendületük megállításához rá kell érezniük, hogy ennél a mozgásformánál a térdet is hajlítaniuk kell.

A szigetközi **Lipóton**⁸⁹ gyűjtött mondókára a gyerekek csípőre tett kézzel szökdeltek.

Egyedem-begyedem, bugyellári,
Szól a rigó, rakoncári.
Cérnára, cinegére,
Ugorj cica az egérre,
Fuss!

A **páros szökdelő** az ország minden részén ma is közkedvelt játék. Keresztkezfogással kapaszkodnak össze a gyermekek, s vagy az egész teret bejárva szabadon, vagy körformában szökdelnek. A pároknak figyelni kell egymásra, hogy egyszerre ugorjanak, egyformákat lépjenek, egy irányba menjenek, tehát az egymáshoz való alkalmazkodást tanulják meg e játékokból a gyermekek.

A rábaközi **Vitnyéden**⁹⁰ gyűjtött dalra párosan szökdeltek.

Ba - bot főz - tem Jól még - sóz - tam

Még is pap-ri - káz - tam Á - be - le bá - be - le kukk!

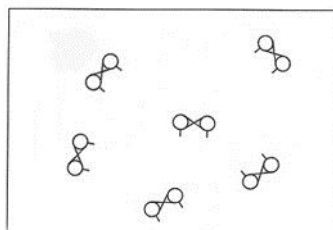
⁸⁸ Czinóber, 2008. 48. p.

⁸⁹ Barsi, 2006. Ak. Tóth Imréné, 1971.)

⁹⁰ Barsi, 1970.28. Ak. Horváth Péterné, 1967

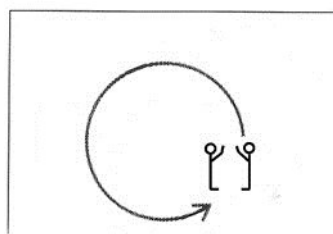
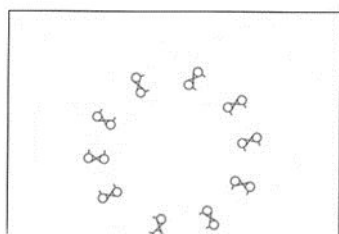
A vasi, **Szalagfőre**⁹¹ való mondókára szökdelték és a „sicc” szónál mindig irányt váltottak a párok

**Inc, princ,
tekerinc,
Laci darab,
macska sicc!**

A zalai **Pákán**⁹² a lányok és a fiúk párosával körbe álltak, s keresztfogással a dal első két sorára szökdelve körbe mentek. A „Ha tapsoltál...” résztől megálltak, szembe fordultak egymással és páros kézzel váll magasságban minden negyed értékre egymás tenyerébe csaptak, illetve tapsoltak felváltva. Az „Ej-ha” után megcsókolták egymást, párt cseréltek és kezdték újra a szökdélést.

Ker - tem a - latt ki - ön - tött a Ker - ka,
Gye - re ró - zsám, tap - solj a mar - kom - ba!
Ha tap - sol - tál a mar kom - ba, Csó - kot nyom - jál az aj - kam ra!
Ej - ha!

⁹¹ Békefi Antal gyűjtése, 1973. Ak. Főrdán Kálmánné Vörös Nettí, 1901.

⁹² Horváth Károly gyűjtése, 1956. Ak. Csondor Ferencné, 58 éves

5. A futás

„Az ugráshoz sorolhatjuk a futást is, amely átmenet a lépés és az ugrás között, mivel a test levegőbe lendítése elmarad. Bár rövid ideig egyik láb sincs a talajon, de a futásnál nem törekszünk a földtől való elrugaszkodásra.”⁹³

4-5 éves kor táján tapasztalhatunk nagy előrelépést az óvodás korú gyermekek mozgásában. Megszűnik a „tipegő járás”. Kialakul a sarokkal történő talajra lépés, átgördüléssel a talpon, majd lábujjról ellépéssel. A futás is létrejöhet a járásnak megfelelően sarok-talp átgördüléssel, de a mozdulat eltolódhat a sarokról a talp irányába, kihagyva ezzel a sarkon való átgördülés mozdulatát és időigényét. Emiatt a lábfejen elmarad a test súlypontjának áthelyezése. A mozgás kivitele így könnyebbé válik, de egyúttal bizonytalanabbá is. A gyermek futás közbeni labilitását eleinte áthidalhatjuk pl. kétkezes vállfogással. Ebben az esetben csak az első, ügyesebb gyermeknek kell az iránytartásra figyelnie.

A jól koordinált futás 4-5 éves korban a gyermekeknek csak mintegy 30%-ra jellemző, így folyamatos fejlesztése nagyon fontos feladat.

Futás a népi játékokban

Népi játékainkban a futásnak kétféle típusával találkozhatunk:

- amikor az idő a fontos, hogy ki ér hamarabb a kijelölt helyre,
- amikor a ritmus a fontos, mert a gyermekek labirintustánc szerűen egyenletes nyolcadokra, futó lépésekkel mennek körbe, vagy kerülgetik a guggoló gyermekeket (rétes-játék).

Erre láthatunk példát az alábbi **Attalán**⁹⁴ játszott túrós-játékban. A körben álló gyermekek közül minden második leguggol a mellette álló társa elé. Ők lesznek a túrók. A vevő a körön kívül körbejár, majd az egyik álló gyermek kezét megfogja és megkérdezi tőle:

Hogy a túró komámasszony? (komámuram)

Az álló gyermek válaszol:

⁹³ Szentpál, 1978. 14. p.

⁹⁴ Lázár, 1997. 127. p.

Száz lépés a futás, kilenc a kenyérdagasztás!

Erre a túrók is megszólalnak:

Abból bizony nem eszel, ha halálra betegszel!

Ezután az árus és a vevő ellenkező irányba futnak a körön kívül, s amelyik előbb visszatér a túróhoz, az áll be mögé. S kezdődik a játék előlről.

A **Mezőfelén**⁹⁵ gyűjtött játékban a gyermekek körben álltak, a farkas a körön kívül, a bárány a kör belsejében. Párbeszéddel indult a játék:

Farkas: **Mit ásol bárányka?**

Bárány: **Répát.**

Farkas: **Adjál a fiamnak!**

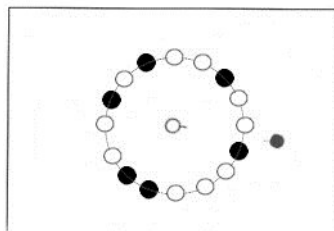
Bárány: **Nem adok!**

Farkas: **Akkor megeszlek!**

Bárány: **Nem félek!**

Ekkor a farkas a bárány után iramodott, s űzőbe vette. A körben állók felemelt kézzel segítették a bárány menekülését, a farkas előtt pedig leengedték a kezüket. A fogócska alatt a gyermekek kórusban mondták:

**Tányértalpas, lompos farkas,
Kuss el innen, kuss, kuss, kuss!
Ne engedjük a báránykát,
Fuss el, farkas, fuss, fuss, fuss!**

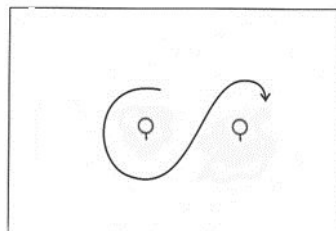

A bodroközi **Vajdácskán**⁹⁶ gyűjtött játék a ritmikus futásra jó példa. Két guggoló gyermek körül labirintustánc szerűen, futó lépésekkel indítja az első gyermek a láncot a dalra.

⁹⁵ Veress, 2002. 195. p.

⁹⁶ MNT.I. 1951. 229. p. Lajtha László gyűjtéséből

Men-jünk lá nyok a sző-lő-be, sző-lőt szedjünk zseb ken-dő-be,
Te-ker csi-ga, lágy a macs-ka, te-ker csi-ga, lágy a macs ka.

6. A forgás

A forgás frontváltás a test hosszanti tengelye körül. Szentpál Mária⁹⁷ megfogalmazásában főbb típusai a következők: *perdülő forgás*, *fordulás és a forgó ugrás*. A perdülésnél a lábfeje együtt fordul a testtel, a forduláznál csak a test fordul, a lábfeje iránya marad a térben. Ez a legkönnyebben megvalósítható forgástípus, mivel egyensúlyi problémák nem játszanak benne szerepet. A forgó ugrásnál pedig a levegőben történik a forgás.

Forgás a népi játékokban

□ *Kifordulás*

Népi játékainkban bő választékot találhatunk a forgás minden típusára. A legegyszerűbbek közé tartoznak a kifordulós játékok, amelyekben a körben való járás után a dallam végén sorba kifordulnak a gyerekek. Az egyszerű mozgásuk miatt, ezeket a játékokat a kisebb gyermekek (4-5 évesek) nagyon kedvelik. A kifordulós játékokra a „lépés-kifordulás” részben találhatunk különféle példákat. A forgás alapmozgásának a gyakorlásához már kisebb korban is kérje a pedagógus a kislányoktól a bő, „ránkos” szoknya viselését. Saját gyermekeim óvodás korára visszaemlékezve, mindig élményt jelentett számukra, ha „pörgős

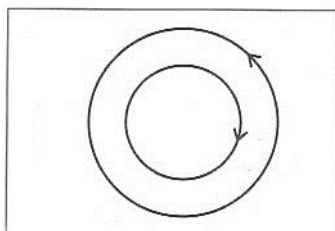
⁹⁷ Szentpál, 1978. 14. p.

szoknyában és kopogós cipőben” mehetek óvodába. A gyors forgáshoz szükséges egyensúlyi helyzet megtartásának, az egyenes testtartás kialakításának ez is része. Teljesen más érzés szoknyában pörögni, hiszen meg kell szokni a súlyát, kiterjedését is.

□ *Perdülés, forgás egyedül*

A szigetközi **Kisbodakon**⁹⁸ gyűjtött játékban találhatunk példát a kifordulás gyorsabb változatára, a perdülésre.

Csi - csé - ri bor - só bab - len - cse,
Fe - ke - te szé - mű mé - nyecs - ke,
Nő mőnj ha - za es - te, pat - tan - tyú.
mert mőg - lők a kecs - ke.

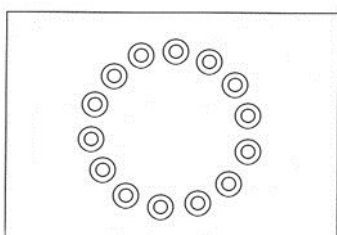
A gyerekek az énekre körbe járnak. A „fekete szemű menyecske” résztől párt választanak maguknak, páros kézfogással sétaforgót táncolnak, majd a „pattantyú”-ra elengedik egymás kezét és hármat tapsolva perdülnek egyet.

Ebben a **mezőkövesdi**⁹⁹ énekes játékban a gyermekek kézfogással körben sétálnak az első négy ütemre, majd a „Nádarackot...” kezdetű ötödik ütemtől egymás kezét elengedve, de a kört megtartva forogni kezdenek (saját tengelyük körül) és a dallam végére mindenki leguggol, úgy, hogy a szoknyája kiterüljön.

Mit ját-szunk lyá - nyok? Ki - ki - ri - cset, bugy - bo - ré - kot,
Nád - a - rac - kot, vagy ba - rac - kot, ten - gő - ri gug - gan - csot.

⁹⁸ Barsi Ernő gyűjtése, 1971. Kisbodak, Ak. Sáring Imréné Németh Ilona

⁹⁹ Gyűjtő: Kiss József, 1962. Mezőkövesd, Ak.Gari T. Margit 62 éves

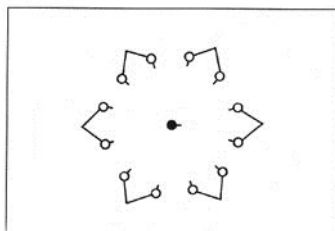

„A sok szép színös ruha szétterült a gyepén. Mondták: Ki tud nagyobb kenyeret sütni? Gyakran a nagyobb fiúk döntötték el, kinek terűt szét jobban a szoknyája, ki tudott nagyobb kenyeret sütni.”

A **kismácsédi**¹⁰⁰ játékváltozatot fiúk, lányok együtt játszották, tetszés szerinti páratlan számban. Kört alkottak, s párokra tagolódva, ketten-ketten megfogták egymás kezét és a magasba emelték. Egy gyermek volt a „piros kácsó”, ő a kör közepén állt, s állva maradt akkor is, amikor a többiek körben jártak és énekeltek.

Ká - cso, ká - cso, Pi - ros ká - cso,
 Ki a pár - ját Nem ta - lál - jo,
 Ke - res - sen ma - gá - nok!

A „Nem találjo...” szövegrész után a párban állók leeresztik és elengedik egymás kezét, s a dal befejező részére mindenki fordul egyet. A fordulás után minden játékosnak meg kell fognia valakit. Aki pár nélkül marad, az lesz az új „piros kácsó”.

¹⁰⁰ Gyűjtő: Gyágyor József, Kismácséd, Ak. Somogyi Katalin, 12 éves

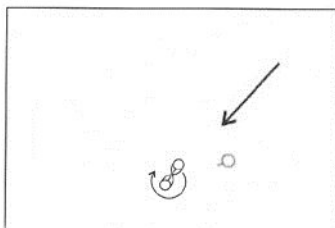
□ *Páros forgó*

A páros forgók az énekes játékok csoportjában változatos formákban található meg. Pl. két gyermek pörög mondókára, két gyermek pörög, a harmadik elkapja a szoknyájukat (szoknyakapó), a kör közepén forog egy pár, vagy az összes gyermek részvételével, általában a játék zárásaként, stb.

A párok szemben állnak egymással, keresztezett kézfogással, kifeszített karral, felsőtestük hátradől, lábuk egymáséhoz közel van. Apró oldalt lépésekkel forognak, bal láb oldalt, jobb mellé zár, féltalpon (mint a „galopp”), negyedértékenként.

Ezek az énekes játékok jó alapot nyújtanak az egyszerű táncos lépések, párviszonyok elsajátítására. A különböző területeken különféle elnevezésekkel ismerik, mint pl. kocsizás, pórúmozás, pórúmozás, spérúmolás, pórúmozásnak, pórúgás, peringezés, túrózás, sipizés, kerembózsa, stb. Ez vidékenként változó, de mindenhol ugyanazt jelenti.

A szabolcsi **Ajak**¹⁰¹ községben ma is így spérúmolnak a kislányok. Egy harmadik gyermek a mondóka végén megpróbálja elkapni valamelyikük szoknyáját.

**Pérom, pérom pestike,
Szabó Erzsí festette,
De nem azért festette,
Hogy a lányát szeresse!**

A bihari **Konyárra**¹⁰² való a következő példa. Párosával, szétszórt alakzatban állnak fel a gyerekek, 1 fiú pedig oldalt guggol, ő a fogó. Elkezdnek forogni, s közben éneklük:

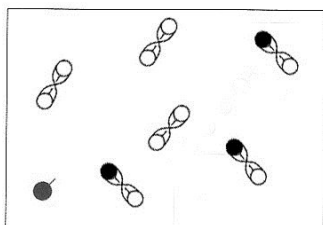
¹⁰¹ Kácsor-Ignác Gabriella, Ajak, 2001. Ak. Rozinka Jánosné

¹⁰² MTA ZTI lelt.sz.70590.Ak. Borza Anna 55 éves, Gyűjtő: Túri Sándor

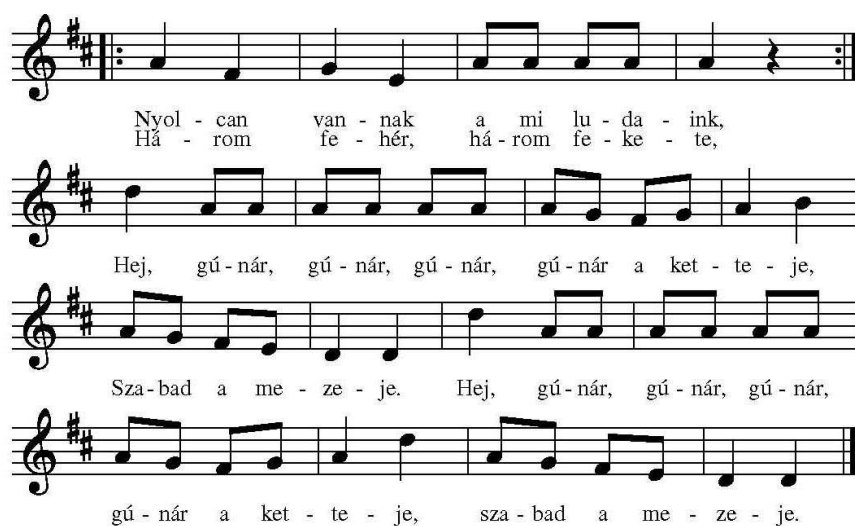

Ko-esis, ko-esis, ko-mám-asz szony, Lo-vat, lo-vat, só-gör-asz szony,
Szél fúj - ja pánt - li - ká - ját, Lo-bog - tat - ja a szok - nyá - ját,
Kapsz szok - nyát, ro - ko - lyát, An - nak is a leg - al - ját.

A végén leguggolnak, a fogó pedig közben megpróbálja elkapni valamelyikük szoknyáját.

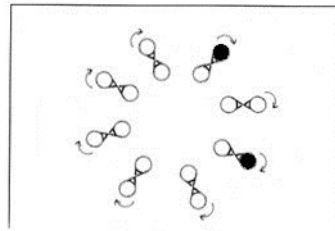
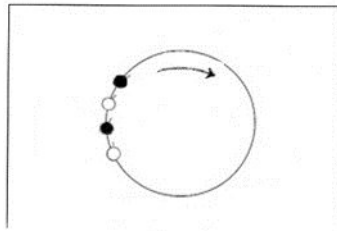

A csallóközi **Balonyban**¹⁰³ a „Nyolcan vannak a mi ludaink...” kezdetű dalra táncolnak páros forgót a gyermekek. Egyenletes lépéssel körben járnak, s közben éneklük a dalt

Nyol - can van - nak a mi lu - da - ink,
Há - rom fe - hér, há - rom fe - ke - te,
Hej, gú - nár, gú - nár, gú - nár, gú - nár a ket - te - je,
Sza - bad a me - ze - je. Hej, gú - nár, gú - nár, gú - nár,
gú - nár a ket - te - je, sza - bad a me - ze - je.

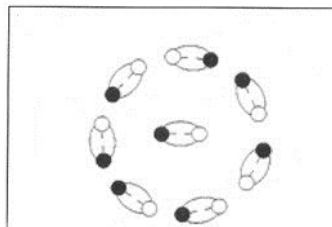
¹⁰³ Gyűjtő: Nagy Iván, 1996. Balony, Ak. Vigh Júlia

Az ismétlésre mindenki párt választ magának, s vele táncol páros forgót.

Vannak olyan **változatai** e játékoknak, amelyben **páratlan létszámban** játszáknak a gyermekek. Akinek nem jut pár, az a következő játéknál a kör közepén áll, s ő választ először párt magának.

A szabolcsi **Gelénesen**¹⁰⁴ gyűjtött gyermekjátékban a fiúk, lányok vegyesen, kézfogással kört alakítanak, egy gyermek benn áll a közepén.

Együtt énekelnek, s a „Ha elhagyom...” résztől a közepén lévő gyerek párt választ magának, s a többi gyerek is valamelyik szomszédjával páros forgót táncol. Akinek nem jut pár, az áll be a következő játékban a kör közepére.

Az utolsó példánkban, egy **ajaki** játékban igen hosszú szövegvariánsnal találkozunk. Az „Ezt ölelem, ezt kedvelem”, a „Szebb a szőke, mint a barna” és a „Vagy életem, vagy halálom” kezdetű soroknál történik a párválasztás, így a hosszú változat eléneklése közben háromszor is

¹⁰⁴ Gyűjtő Dancs Lajos, Gelénes, 1972. Ak. Balogh Magdolna, 21 év

cserélődnek a gyermekek közepén. Mindig a közepén álló választ magának párt, s avval forog közepén, majd helyet cserélnek.

Meggy, meggy, meggy, ter - jedt fá - nak á - ga,
 ter - jedj, meggy, an - nak le - haj - lá - sa,

le - e - sett a ke - nyér - mor - zsa, ö - lelj a - kit sze - retsz.

Ezt ö - le - lem, ezt ked - ve - lem,

ko - má - m - asz - szony lá - nya, ne vi - gye - tek ná - la.
 Bécs - nek bo - ru - lá - sa,

Nem úgy jár - ják a tán - cot, tó - tá - gos,
 tót a ger - li - cé - je. Lá - nyok vagy - tok a to - rony - ba,
 a - rany - ko - szo - rú - val, lá - nyok vagy - tok, szép vagy - tok,
 pi - ros az or - cá - tok, fáj a szí - vem rá - tok.

Szebb a sző - ke, mint a bar - na,
 mer a bar - na ron - gyos bar - na,
 szállj ki mán, vén vagy mán.

Pis - tu - ka fi - jam, mit ho - zott a - pád Bu - dá - ról?
 Csep - pecs - ke kor - sót, pi - ci - ke bor - sót, bön - dős - két,
 fe - ke - te sze - mű me - nyecs - két.

Vagy é - le - tem, vagy ha - lá - lom, Szállj ki mán,
 gye - re ba - bám, azt kí - vá - nom.

vén vagy mán, tán - col - ni se tu - dol mán.

A páros forgók gyakorlását „...igen korán el szokták kezdeni. A hagyományos gyakorlatban négyéves korban kezdik tanulni és hat-hét éves korra tanulják meg kielégítően.”¹⁰⁵

Evvel a mozgással a páros forgás egyensúlyviszonyait, egymás súlyának érzékelését és ellentartását tanulják meg a gyermekek. E játékok révén észrevétlenül fejlődik az egyensúlyérzékük és forgáskészségük.

A 3-7 éves korosztály táncos mozgásanyaga

A hagyományőrző és a mozgásfejlesztést kiemelten kezelő óvodák programjához hozzátartozik, hogy a heti ének foglalkozásokon kívül népi játék, gyermektánc „szakkört” tartanak. Ezek az alkalmak heti, kétheti vagy havi rendszerességgel történnek, több helyen élő zenei kísérettel, fiatal népzeneészek közreműködésével. E foglalkozások célja, hogy az óvodások megismerjék, megszeressék a népzeneét, megismerkedjenek az élő zene varázsával, hangulatával, s népi hangszereinkkel.¹⁰⁶

Amikor ennél a korosztálynál táncról beszélünk, nem arra gondolunk, hogy ezek a gyermekek majd „dunántúli ugróst”, vagy „hajdúsági csárdást” táncolnak. A különböző játékos mozdulatok előkészítik a népzeneire való mozgást. Ezek a játékok mind olyan mozgásokat tartalmaznak, amelyek később megkönnyítik a magyar néptánc elsajátítását. Gondoljunk itt a különböző **fogásokra**, amelyet a kifordulós-, párválasztó-, párcserélő játékok segítenek, az **összekapaszkodási módokra**, amelyek az ölbeli játékoknál, a páros vonulásoknál jelennek meg, a **téri tájékozódásra**, amelyet a vonulós-, kanyargó járásos-, ki-betekerítés- vagy fogójátékok készítenek elő.

Az óvodában eltöltött 3-4 év alatt sok olyan mozdulatot sajátíthatnak el a gyermekek (taps a különböző testrészeken, csapások lábon, talajon, forgások egyedül, párban, ugrások különböző módokon, stb.), melyeket egy idő után szabadon variálhatnak. A sokmozgásos énekes játékok gyakorlásával elérhetjük, hogy népzeneét hallva a gyermekek táncra perdülnek a megtanult mozgásokat szabadon variálva. E foglalkozásokat vezető óvoda- és táncpedagógusok elsődleges feladata, hogy a játszott körjátékok elsősorban a helyi

¹⁰⁵ Falvai, 1990. 101. p.

¹⁰⁶ Gundyné, 2007. 25. p.

hagyományok anyagából álljanak. A népi játékok gyakorlására sokféle alkalmat találhatunk az óvodai életben:

- ének-zenefoglalkozásokon,
- szabad játék közben bármikor (a csoport szobában, vagy az udvaron),
- népi játék, gyermektánc foglalkozásokon,
- a néphagyományokhoz kapcsolódóan (szüret, farsang, stb.)
- az óvodai rendezvényekhez kapcsolódóan (gyermeknap, alapítványi bál, nagycsoportok búcsúztatása)

3-4 éves korban a gyermekek csak magukra koncentrálnak próbálják a ritmikus mozdulatokat végezni. A zenére sem figyelve eleinte csak az óvodapedagógus mozgását utánozzák. Amikor mozgásuk biztosabbá válik, egy-egy mozdulat „bejáratódik”, akkor próbálják meg a ritmust, a dallamot, a mozgást egységbe hozni.

4-5 éves korban az új mozgások, mozdulatok folyamatos ismétlése mellett megjelenik az egymásra való odafigyelés, s ekkor kezdődhet az egyszerűbb páros és csoportos mozgások gyakoroltatása.

5-7 éves korban a gyermekek mozgáskoordinációja már elég fejlett, s előtérbe kerülhetnek a bonyolultabb mozdulatok, mozgáskombinációk, térformák, kapcsolódási módok.

A körjátékokhoz kapcsolódó mozgások során az alábbi játékos táncmozdulatokat gyakorolják a gyermekek:

3-4 éves kor	4-5 éves kor	5-7 éves kor
- térdrugózás	- köralakítás kézfogással,	- vonulások hullám- és
- testsúlyáthelyezés	egyenletes járással	csigavonalban, kapuk
kis terpeszben	- vonulások hullám és	alatt átbújás, köralakítás
(ringás)	csigavonalban	- oldalzáró lépés egy
- guggolás	- kifordulás a körből,	irányba jobbra-balra
- dobantás	irányváltoztatás	- záró lépés előre-hátra
- forgás egyedül	- kör szűkítése, tágítása:	- csárdáslépések (párban,
- ugrálás páros lábon	egyenletes lépés a kör	kézfogással)
- combütés	középpontja felé és vissza	- záró lépés hátra

<p>egyenletesen két kézzel</p> <p>- egyenletes taps</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ringás állva és járás közben - rugózás (egyenletes térdmozgás) - páros sarokemelgetés - sarokkoppintás előre váltott lábbal - helyben járás lábujjon és sarkon - forgás egyedül, párosan - szökellés - egymás megkerülése - páros forgás páros kézfogással - páros vonulás kézfogással - oldalzáró lépés dobbantással - záró lépés előre dobbantással - lassú höcögő 	<ul style="list-style-type: none"> - lépés dobbantással - szökdelés karlengetéssel, tapssal, forgással - páros keresztezett kézfogás - szökellés páros kézfogással - forgás párban - páros forgás szökelléssel - sergés - kézgesztusok
---	--	---

Táncolhatnak a gyermekek magyar népzenei CD-re, de ha mód van rá, élőzenekar „húzza a talpalávalót”. Előnyben részesülhetnek az ún. bourdon-hangszerek, a tekerő, a citera, a duda, mert e hangszerek a dallamot egy folyamatos, állandó hangmagasságban megszólaló mély hang kíséretében szólaltatják meg. Külön-külön is egy egész zenekart helyettesítenek, hiszen dallamot, kíséretet és ritmust játszanak. De a hegedű, a brácsa, a furulya, a gardon hangja is varázslatos élményt nyújthat a gyermekeknek.

Ezen alkalmakkor lehetőségük nyílik közelebbről megismerkedni népi hangszereinkkel, azaz a hangjukkal, működésükkel, vizuális látványukkal. A hangszeres zenészek mindig a gyermekek hangmagasságának megfelelően játszanak, a már ismert dalok éneklését segítve. Az **új énekes játékokat** azonban mindig **kíséret nélkül énekeljék**, tanulják, hogy a dallam tisztasága, a szöveg pontos kiejtése jól érthető, hallható legyen.

Gyűjtőútjaim során mindenhol azt tapasztaltam, hogy ezek a foglalkozások önfeledt, vidám, felszabadult játékkalkalmak, amelyek meghatározó, maradandó élményt jelentenek a 3-7 éves gyermekek számára.

Bibliográfia

1. *A Magyar Népzene Tára I.* (1957) Gyermekjátékok. Szerk.: Bartók Béla – Kodály Zoltán, Sajtó alá rend.: *Kerényi György*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
2. Bakos József (1953): Mátyusföldi gyermekjátékok. In: *Új Magyar Népköltési Gyűjtemény VII.* Budapest.
3. Barsi Ernő (1970): Daloló Rábaköz. I. Győr.
4. Barsi Ernő (2001): Daloló Bükkalja. Hazánk Kiadó, Győr.
5. Barsi Ernő (2006): Kisalföldi gyermekjáték-dalok és mondókák. Magyar Kultúra Kiadó, Győr.
6. Borsai Ilona - Kovács Ágnes (1975): Cinege, cinege kismadár. Budapest.
7. Borsai Ilona (1980): A magyar népi gyermekmondóka műfaji sajátosságai. *Népi kultúra – Népi Társadalom XI. XII.* Budapest.
8. Borsai Ilona (1980): A magyar népi gyermekmondóka műfaji sajátosságai. *Népi kultúra – Népi Társadalom XI. XII.* Budapest.
9. Czinóber Klára (2008): Népi játék, mozdulattípus, néptánc módszertan. In.: *Játék – mozdulat – tánc.* Hagyományok Háza, Budapest.
10. Czinóber Klára (2008): Népi játék, mozdulattípus, néptánc módszertan. In.: *Játék – mozdulat – tánc.* Hagyományok Háza, Budapest.
11. Czinóber Klára (2008): Népi játék, mozdulattípus, néptánc módszertan. In.: *Játék – mozdulat – tánc.* Hagyományok Háza, Budapest.
12. Darmos István (2003): Hóc, hóc Kassára... - *Bodrogközi gyermekjáték-tár.* Sárospatak.
13. Dobszay László (1984): A magyar dal könyve. Zeneműkiadó, Budapest.
14. Falvay Károly (1990): Ritmikus mozgás – énekes játék. Országos Pedagógiai Intézet, Budapest.
15. Faragó József – Fábíán Imre (1982): Bihari gyermekmondókák. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
16. Forgách József (1985): A társas érintkezés pszichológiája. Budapest.
17. Forrai Katalin (2004): Ének az óvodában. Editio Musica, Budapest.
18. Gágyor József (1982): Megy a gyűrű vándorútra. I-II. Gondolat Kiadó, Budapest.
19. Gazda Klára (1980): Gyermekvilág Esztelneken. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
20. Gundyné Szerényi Andrea (2007): Csíp, csíp, csibőricke... *Dél-alföldi hagyományok az óvodában.* Hagyományok Háza, Budapest.

21. Haider Edit (1997): *Bújj, bújj, zöld ág – népi gyermekjátékok*. Sziget Kiadó, Kalocsa.
22. Hintalan László János (2000): *Aranyalma –Játék hagyomány*. Fővárosi Pedagógiai Intézet, Budapest.
23. Ipolyi Arnold (1929): *Magyar mythologia II*. Zajti Ferencz kiadása, Budapest.
24. Jókai Mária (2004): *Zoboralji gyermekjátékok*. AB-ART Kiadó, Pozsony és Gyurcsó István Alapítvány, Dunaszerdahely.
25. Jókai Mária (2004): *Zoboralji gyermekjátékok*. AB-ART Kiadó, Pozsony és Gyurcsó István Alapítvány, Dunaszerdahely.
26. Kiss Áron (2000): *Magyar Gyermekjáték-gyűjtemény*. Holnap Kiadó Kft. Budapest.
27. Kiss József (2003): *Matyó népdalok*. Mezőkövesd.
28. Lázár Katalin (1997): *Népi játékok*. Planétás Kiadó, Budapest.
29. Lázár Katalin (2004): *Gyertek, gyertek játszani. II. Játékközlés: Dunántúl*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest.
30. Lázár Katalin (2006): *Gyertek, gyertek játszani. III. Játékközlés: Észak*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest.
31. Lázár Katalin (2008): *Gyertek, gyertek játszani. IV. Játékközlés: Alföld*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest.
32. Matijevics Lajos: (1976): *Tíz, tíz, tiszta víz. Jugoszláviai magyar népi mondókák*. Fórum Könyvkiadó, Újvidék.
33. Nádori L.- Dr. Szigeti L. - Dr. Vass M. (1986): *A motoros képességek és a mozgásos cselekvéstanulás*. Tankönyvkiadó, Budapest.
34. P. Punykó Mária – Hutterer Éva (2004): *Egyedem, begyedem tengertánc. Kárpátaljai gyermekmondókák*. Beregszász.
35. P. Punykó Mária – Hutterer Éva (2004): *Egyedem, begyedem tengertánc. Kárpátaljai gyermekmondókák*. Beregszász.
36. Pécsiné Ács Sarolta (2002): *Népi gyermekjátékok Kalocsa környékén*. Kalocsai Múzeumbarátok Köre, Kalocsa.
37. Szapu Magda (1996): *Gyermekjátékok. Válogatás Együd Árpád néprajzi gyűjtéseiből 3*. Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága, Kaposvár.
38. Szentpál Mária (1973): *Gyermektáncok. I. Ritmikai gyakorlatok, etüdök, játékok, magyar néptáncok, szomszéd népek táncai*. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest.
39. Szentpál Mária (1978): *A mozdulatelemzés alapfogalmai*. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest.

40. Szentpál Mária (1978): A mozdulatelemzés alapfogalmai. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest.
41. Vajda József (1988): „Új hold, fényes nap...” *Zalai népi mondókák és gyermekjátékok*. Zalaegerszeg.
42. Veress Péter Ilona (2002): Mezőcsávási gyermekfolklor. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest-Kolozsvár.
43. Wirkerné Vasvári Éva (2008): Az óvodás korú gyermekek mozgásfejlesztése magyar népi játékokkal. In.: *Játék – mozdulat – tánc*. Szerk.: Sándor Ildikó. Hagyományok Háza, Budapest.
44. Wirkerné Vasvári Éva (2008): Ének – zene – tánc – néptánc az óvodában. In.: *Óvodai Nevelés*. LXI.évfolyam.2008. október 8. szám.

